

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Jana Rajnišová

Neúspěch běloruské tranzice: delegativní demokracie?

Failure of Belarussian Transition: Delegative Democracy?

Praha 2012

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Koubek

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucímu bakalářské práce Mgr. Jiřímu Koubkovi za vedení mé práce a poskytování odborných rad a připomínek.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem celou bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného studia či získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne _____

_____
Jana Rajnišová

Abstrakt

Bakalářská práce „Neúspěch Běloruské tranzice: delegativní demokracie?“ se skládá z dvou částí. Ve své první části se práce zabývá tranzicí v Bělorusku za použití teoretického konceptu Samuela Huntingtona, který nabízí ucelenou typologii typů přechodů k demokracii. Při analýze přechodu v Bělorusku se práce zaměřuje na sílu a motivy jednotlivých aktérů. Druhá část se následně zaměřuje na současnou podobu režimu a snaží se analyzovat logiku fungování režimu. Teoretickým rámcem byla zvolena teorie hybridních režimů se zaměřením zejména na teorii delegativní demokracie Guillerma O'Donnella.

Klíčová slova

Bělorusko, Aliaksandr Lukašenka, přechod k demokracii, hybridní režimy

Abstract

Thesis „Failure of Belarussian Transition: Delegative Democracy?“ consists of two main parts. The first part is focused on process of transition in Belarus. As a theoretical framework a theory from Samuel Huntington was used. His theory proposes whole typology of transitions to democracy. The analysis of transition in Belarus focuses on strength and motives of constituent actors. The aim of the second part is then a contemporary regime and an attempt to analyse the logic of the regime. Theory of hybrid regimes was used as a theoretical framework, and was mostly focused on theory of Delegative Democracy from Guillermo O'Donnell.

Keywords

Belarus, Aliaksandr Lukashenko, transition to democracy, hybrid regimes,

Obsah

1	Úvod	9
2	Přechod k demokracii	11
2.1	Teoretický koncept změny režimu: přechody k demokracii dle Samuela Huntingtona	11
2.1.1	Přerod	11
2.1.2	Výměna	14
2.1.3	Přeměna	16
2.2	Přechod k demokracii v Bělorusku	20
2.2.1	Ekonomický aspekt přechodu	21
2.2.2	Projevy nespokojenosti	21
2.2.3	Volby do Nejvyššího Sovětu a vyhlášení nezávislosti	22
2.2.4	Aplikace Huntingtonovy teorie na přechod v Bělorusku	24
3	Parlamentní republika 1991 -1994	27
3.1	Přijetí nové ústavy 1994	28
3.2	Prezidentské volby 1994	29
4	Politické strany v Bělorusku	32
4.1	Přehled a vývoj stran	32
4.1.1	Prorežimní strany	32
4.1.2	Protilukašenskované strany	34
5	Vznik současného režimu - upevňování pozice prezidenta	37
5.1	Parlamentní volby 1995	37
5.2	Referendum 1996	38
5.3	Charta '97	40
5.4	Alternativní prezidentské volby 1999	40
5.5	Vývoj po roce 2000	41
6	Teorie hybridních režimů	42
6.1	Neliberální demokracie	43
6.2	Defektní demokracie	44
6.3	Kompetitivní autoritářství	45
6.4	Delegativní demokracie	46
7	Současné Bělorusko – delegativní demokracie?	48

7.1	Pozice prezidenta	49
7.2	Narušení horizontální odpovědnosti ve státě	49
7.3	Omezování sdělovacích prostředků	50
7.4	Ideologický aspekt režimu	50
7.5	Způsob vládnutí	51
8	Závěr	53
	Seznam použité literatury	55

Seznam použitých zkratek

BFN	Běloruská národní fronta
SKB	Strana komunistů Běloruska
KSB	Komunistická strana Běloruska

1 Úvod

Současné Bělorusko bývá často v médiích označováno za poslední diktaturu v Evropě. Současný běloruský režim ve své konsolidované nedemokratické podobě vykazuje vysokou míru stability, což přitahuje pozornost mnoha badatelů, kteří se snaží pochytit logiku fungování a následně typologizovat současný režim. Tato práce je rozdělena do dvou základních celků, kdy se ve své první části bude zabývat neúspěšným přechodem k demokracii a získáním nezávislosti a následně se pokusí o analýzu současného Lukašenkova režimu.

V první části se práce bude věnovat přechodu k demokracii v Bělorusku. Jako teoretický rámec byl použit koncept Samuela Huntingtona, který rozlišuje tři základní typy přechodů k demokracii objevujících se v třetí vlně přechodů k demokracii. Typy přechodů k demokracii jsou pak přerod, výměna a přeměna, přičemž důraz je kladen na rozdíly panující v odlišném postavení, síle a motivech jednotlivých aktérů. Předložená teorie pak bude využita v pochopení logiky přechodu k demokracii v Bělorusku, který nevyústil v konsolidovanou liberální demokracii. Právě Bělorusko pak může posloužit jako příklad neúspěšného přechodu k demokracii, který kontrastuje s úspěšnými přechody, které se odehrály například v Československu, Polsku nebo Maďarsku.

Druhá část práce se následně zaměří na současný běloruský režim. Pro pochopení současného režimu se práce bude zabývat obdobím, které mu předcházelo. Proto se další část této práce bude zabývat posttranzitním obdobím, tedy obdobím mezi získáním nezávislosti a nástupem Aliaksandra Lukašenky k moci, které se vyznačuje hlubokou společenskou a ekonomickou krizí. Důležitým momentem pak bezesporu bylo přijetí nové ústavy, která zřídila funkci prezidenta a následně konání demokratických prezidentských voleb, které neočekávaně vyhrál právě Lukašenka. Další část se zaměří na ustanovování současného režimu, a hlavně proměny pozice prezidenta v režimu. Této části ovšem předchází krátká rekapitulace vývoje politických stran, jež mají v režimu velmi zvláštní pozici, kdy jsou úspěšně upozaďovány a potlačovány a úkor osoby prezidenta a jeho úřadu. I když mají politické strany v současném Bělorusku pouze

marginální roli, poslouží v této práci jako názorná ukázka hlavního štěpení, objevujícího se v celé společnosti a to konkrétně na linii prorežimní versus protirežimní, jako ukázka roztříštěnosti protirežimní opozice a také jako ukázka narušení horizontální odpovědnosti ve státě. Kapitola věnující se ustanovování současného režimu se pak zaměří primárně na volby a referenda, skrz která si prezident upevnil svou pozici.

Poslední část se zaměří na pokus o kvalifikaci současného režimu, přičemž bude využita teorie hybridních režimů, které mohou přinést nový pohled a lépe tak pochopit logiku daného režimu. Představeny budou základní koncepty spadající do teorie hybridních režimů a to konkrétně neliberální demokracie Fareeda Zakarii, defektní demokracie Wolfganga Merkela, kompetitivní autoritářství Stevena Levitskeho a Lucana Wayne, přičemž, jak napovídá název práce, zaměření bude týkat zejména konceptu delegativní demokracie Guillerma O'Donnella, kdy se hlavním cílem práce stane pokus odpovědět na otázku, zda je možné současný běloruský režim označit za delegativní demokracii.

Hlavními cíli této práce bude tedy pochopení logiky přechodu k demokracii, přičemž hlavní pozornost se zaměří na jednání jednotlivých aktérů. Dalším cílem bude následně analýza současné podoby režimu a pokus o jeho typologizaci pomocí teorie hybridních režimů.

2 Přechod k demokracii

2.1 Teoretický koncept změny režimu: přechody k demokracii dle Samuela Huntingtona

Americký autor Samuel Huntington, známý svým konceptem tří demokratizačních vln, se v rámci přechodů k demokracii během poslední, tedy třetí vlny, pokusil o klasifikaci obecných typů přechodu k demokracii. Ve vztahu k jiným tranzitologickým konceptům se nejedná o naprosto odlišné vymezení, nestaví se v opozici k ostatním autorům, ale jedná se pouze o novou terminologii, která se k ostatním staví spíše paralelně a je tedy možné vysledovat ekvivalentní typologii jiných autorů. V této práci bude pro jednoduchost zmíněna pouze typologie Juana J. Linze. Typologie obecných typů přechodů k demokracii pak rozlišuje tři typy přechodů: Přerod, Výměna a Přeměna.

2.1.1 Přerod

Prvním typem je přerod (Transformation), který v terminologii Juana J. Linze odpovídá reformě. V tomto typu je klíčové postavení dosavadních držitelů moci nedemokratického režimu, kteří se staví do čela demokratizačního procesu. Neméně důležitým prvkem je také síla postavení držitelů moci, kteří pro to, aby změnu iniciovali, musí být nutně mnohem silnější než opoziční tábor. Právě dominantní postavení a kontrola donucovacích prostředků je důležitá proto, aby držitelé moci, kteří se pro změnu rozhodli, měli dostatek moci. V důsledku je proto přechod přerodem častý v zemích s vojenským režimem¹, neboť právě zde vlády mají dostatek donucovacích prostředků pro dohled nad stavem a případnou změnou režimu. Vedle vojenských režimů je také možné vysledovat přechod přerodem v autoritářských zemích, pro něž je typický hospodářský úspěch. Sám Huntington mezi takové země řadí jako příklad Španělsko,

---

¹ Samuel Huntington ve své práci rozlišuje tři základní typy nedemokratických režimů: vojenské režimy, systémy jedné strany a personální diktatury

Brazílii, Tchaj-wan, Mexiko a ze středovýchodní Evropy i Maďarsko.² Zde je nutné udělat velmi důležitou poznámku a to „...že není možné stanovit žádný přímý vztah v tom smyslu, že by se autoritářské režimy daného typu demokratizovaly vždy jen jedním typem demokratizačních procesů.“³ Povaha odstraňovaného režimu samozřejmě typ a proces přechodu ovlivňuje a určuje, ale nelze prokázat žádnou přímou korelaci mezi jedním typem nedemokratického režimu a jedním typem přechodu. Možnou pravděpodobnost mezi typem odstraňovaného režimu a typem přechodu je možné stanovit, ale je nutné si uvědomit, že se nejedná o pevnou danou, ale spíše o možnou tendenci, kterým směrem se daný režim vydá.

Jako typické příklady zemí, které prošly demokratizací přerodem lze označit již výše zmíněné státy a to; Španělsko, Brazílii, Maďarsko, ale i Sovětský svaz.

Přechody k demokracii nejsou jednolitým procesem, naopak lze vysledovat fáze, kterými procházeli. U typu přechodu přerodem Huntington nachází celkem pět fází, z nichž čtyři se odehrávají ještě v rámci starého režimu.

První fází je nástup reformátorů uvnitř odstraňovaného režimu, jež vidí změnu režimu směrem k větší demokratizaci jako žádoucí a částečně i nevyhnutelnou. Mezi motivace reformních kruhů, proč uvolnění režimu, liberalizaci, zahájí, patří vzrůstající náklady na udržení se u moci, obavy z následků, které by nastaly po ztrátě vedoucího postavení a také víra, že své pozice neztratí, neboť zavádění demokratických prvků vidí pouze jako prostředek k posílení legitimacy stávajícího režimu. Právě legitimita bývá důležitým prvkem motivace reformátorů. Nejedná se pouze o vnitřní legitimitu a ve vztahu k občanům, ale také o legitimitu vnější v rámci mezinárodního společenství, zejména uvolnění sankcí uvalených na daný režim, zvýšení možností participovat v mezinárodních organizacích a získání nejen hospodářské, ale i vojenské pomoci ze zahraničí⁴, jež by v důsledku velmi pomohla domácí politické scéně. I přes různé motivace reformního tábora nebývá ovšem sama demokratizace jasným a pevným cílem,

---

² Huntington, Samuel P.: *Třetí vlna*. 2008

³ Huntington, Samuel P.: *Op. cit.*, s. 116

⁴ Huntington, Samuel P.: *Op. cit.*

snaha liberalizovat režim bývá motivována snahou omezit opozici a sami reformátoři uvnitř režimu nebývají v míře otevření režimu jednotní.

Další fází, po nástupu reformního tábora, je získání moci. Pro to, aby byli reformátoři úspěšní a své snahy prosadili, musí nutně získat moc v rámci daného režimu. V některých případech „... řídili přechod k demokracii vedoucí představitelé, kteří autoritářský režim sami zřídili.“⁵ Takovými případy je Turecko a Indie, kde byly nedemokratické režimy z hlediska časového trvání relativně krátké a kde vedoucí představitelé věřili v úspěch ve volbách. Naopak v jiných případech museli reformní tábory tvrdé jádro u moci vystřídat. Například ve Španělsku a na Tchaj-wanu se reformátoři k moci dostali po smrti otců zakladatelů, v Brazílii, ale nejenom tam, se reformátoři dostali k moci v rámci výměny vedoucích představitelů. V zemích, kde se představitelé pravidelně nestřídali, se pak reformní tábor k moci dostával pučem.

Třetí a zásadní fází je pak nezdar liberalizace, tedy otázka stability liberalizačního procesu. Zkušenosti z liberalizujících se zemí ukazují, že reformátoři ve svých postaveních udrželi po značně krátkou dobu, protože je nutné si uvědomit, že liberalizace a následně demokratizace není lineárním procesem primárně určeným k úspěchu, ba naopak. Uvolnění režimu může vyvolat chaos, který následně umožní stoupencům tvrdého jádra posílení svých pozic a v důsledku pak zvrácení liberalizačního procesu. Jak ukazuje mnoho autorů, mezi nimi například Giovanni Sartori liberalizace nutně nemusí vést k demokratizaci⁶ a celkový proces může být tak kdykoli zvrácen.

Předposlední, tedy čtvrtou, fází je pak zpětná legitimita: potlačování stoupenců starých pořádků. Spory uvnitř režimu mezi reformním táborem a zastánci tvrdé linie vedou ke snaze každé ze skupin co nejvíce oslabit druhou skupinu. Ať už se jedná o čistky, nebo pouze obrácení stoupenců starého pořádku na svou stranu, cílem je vždy nahrazení stoupenců starého pořádku reformátory v důležitých funkcích. Neméně

---

⁵ Huntington, Samuel P.: Op. cit., s. 129.

⁶ Dle Kunc, Jiří, Dvořáková, Vladimíra: *O přechodech k demokracii*. 1994.

důležitá je i zpětná legitimita, která nejen že legitimizuje řád nový, ale zároveň i starý, neboť právě ten umožnil vznik režimu nového, protože nový ze starého vzešel.⁷

Poslední fází přechodu přerodem je pak kooptace opozice. Poté, co reformní kruhy úspěšně započali fázi demokratizace je, pro úspěch demokratizačního procesu a nastolení demokracie, nutné zapojit také opoziční skupiny stojící mimo starý režim. Vyjednávání s představiteli opozičních politických skupin a různých společenských institucí mnohdy vyústili ve značně formální dohody nebo spojenectví. Právě spojenectví reformního tábora s opozicí nebo i se skupinami, které se liberalizací teprve začali prvně politicky aktivizovat, vede k posílení pozice jak právě reformního tábora vůči tvrdým zastáncům odstraňovaného režimu, tak i umírněných skupin v rámci opozice. Právě úspěšné jednání a dohody mezi umírněnými skupinami z obou táborů jsou určující pro přechod přerodem.

2.1.2 Výměna

Druhým typem přechodu k demokracii je výměna (Replacement), jež odpovídá Linzově ruptuře. Přechod Výměnou stojí v jakési kontrapozici k přechodu Přerodem, kde jsou klíčovými aktéry a iniciátory přechodu skupiny vycházející z vnitřku odstraňovaného režimu. V přechodu Výměnou jsou to právě naopak opoziční skupiny stojící mimo odstraňovaný režim, jež jsou vedoucími aktéry přechodu. V tomto typu přechodu jsou reformní skupiny uvnitř režimu buď příliš slabé na to, aby byly důležitými aktéry změny režimu, nebo takové skupiny chybí a reprezentanti odstraňovaného režimu jsou tedy pouze zástupci tvrdého jádra zastávající staré pořádky. „Demokratizace bývá tudíž výsledkem toho, jak opozice postupně získává na síle, a to na úkor vlády: tento proces postupuje tak dlouho, dokud se vláda nezhroutí nebo není svržena.“⁸ Klíčovým momentem změny režimu je tedy stav, kdy dosavadní držitelé moci ztratí převahu politické moci nad opozičními skupinami. Třetí vlna demokratizací ve 20. století ukázala,

---

⁷ Huntington, Samuel P.: Op. cit., s. 137.

⁸ Huntington, Samuel P.: Op. cit., s. 140.

že je spolupráce vládnoucích skupin během přechodu velmi častá, proto se tento typ přechodu uskutečnil jen velmi zřídka.

V přechodech Výměnou v praxi často hrály důležitou roli armády daných zemí a zejména pak to, jak se k nastalé situaci postavily, neboť v situaci, kdy „... vláde odmítnou podporu, pokud samy provedou státní převrat, anebo jakmile odmítnou násilně potlačit ty, kdo hrozí režim svrhnout, znamená to zákonitě pád režimu.“⁹ Z hlediska povahy odstraňovaného režimu se přechod Výměnou nejčastěji uskutečnil v osobních diktaturách, ale jak již bylo zmíněno výše, typ nedemokratického režimu není přísně určující typ přechodu, proto přechody výměnou proběhly i ve vojenských režimech, tak i v režimech jedné strany.

Mezi další odlišnosti přechodu přerodem a výměnou patří fenomén zpětné legitimacy, jež se výrazně objevuje právě v přechodu přeměnou a v přechodu výměnou naopak úplně chybí. Přechod výměnou důrazně odlišuje starý a nový režim, snaží se o jakousi tlustou čáru mezi minulostí a novým režimem a noví držitelé moci zdůrazňují svou nespojitost se starým, normativně negativně zabarveným, režimem. Tento výrazný předěl se projevuje i v osudech bývalých představitelů režimu, kdy na rozdíl od zbylých typů přechodů, kde se bývalí představitelé a vysocí funkcionáři zpravidla stahují do pozadí, pak často dochází k veřejnému odsouzení bývalých představitelů. Často docházelo k soudním procesům a odsouzení¹⁰, vyhnanství a dokonce i popravám bývalých diktátorů¹¹

Události následující po odstranění starého režimu jsou poznamenávány profilací jednotlivých opozičních skupin. V momentu samotného odstraňování režimu stojí opoziční skupiny jednotně proti režimu. Avšak po svržení režimu se často objevují rozdíly mezi jednotlivými skupinami v opozičním bloku a co je podstatné k zápasu o to, kdo bude u moci a jakým směrem se bude nový režim udávat. V tomto momentu je tedy

---

⁹ Huntington, Samuel P.: Op. cit., s. 143.

¹⁰ Odsouzení k odnětí svobody dochází i dlouho po přechodu po změně režimu. Příkladem může být i odsouzení dvou argentiských generalů, Jorgeho Videleho a Reynalda Bignoneho, v červenci roku 2012, tedy téměř 30 let poté co přišli o své vedoucí pozice.

¹¹ Nejvýraznějším příkladem je bývalý rumunský prezident Ceausescu, jenž byl, spolu se svou manželkou, odsouzen a následně popraven v přímém přenosu vysílaným celostátní rumunskou televizí.

určující, která skupina je nejsilnější a kdo tedy bude určovat, jak bude nový režim vypadat. Možnost, že nový režim bude demokratický, tedy vůbec není jisté. I v jiných typech přechodu samozřejmě dochází k zápasům o moc a v žádném typu není úplně jisté, že nový režim bude demokratický, avšak zapojení určitých opozičních skupin již v momentu samotného přechodu dává těmto zapojeným skupinám predominantní postavení a možnost, alespoň částečně, určovat podobu nového režimu. Není nutností, aby tyto skupiny byly a priori demokratizující a zavedly demokracii, a není samozřejmé, že si své postavení udrží, avšak jejich zapojení do procesu odstraňování starého režimu jim dává výraznou možnost určovat nová pravidla hry a odpadá nutnost si své predominantní postavení teprve vybudovat. Naopak v přechodu výměnou je boj o moc výraznou a určující fází přechodu a následné konsolidaci nového režimu. Příkladem z praxe může být Řecko, kde zavládl konsensus o demokratickém nastavení nového režimu, ale také Irán, který se vydal opačným směrem, a kde k moci se dostavivší ajatolláh rozhodl o nedemokratické podobě nového režimu.¹²

2.1.3 Přeměna

Posledním typem přechodu je přeměna (Transplacement). V Linzově terminologii nemá tento typ přesný ekvivalent, Huntington proto nabízí termín ruptforma¹³. Tento typ přechodu je kombinací obou předcházejících typů přechodů v tom smyslu, že určujícími aktéry jsou jak stávající držitelé moci, tak opoziční tábor, jež se ve společné shodě dohodnou na změně režimu. V rámci vládnoucího tábora dochází k diferenciaci zastánců tvrdého jádra a reformátorů, avšak reformátoři nemají dostatečně silné postavení na to, aby sami vedli změnu - nelze tedy zvolit možnost přechodu přerodem. Vláda si však stále drží natolik stále dominantní postavení na to, aby byla změna iniciována pouze opozičním táborem, možnost přechodu výměnou je tedy také vyloučena. Reformní tábor držitelů moci pro změnu režimu tedy potřebuje oporu v rámci opozičního tábora. V opozičním táboře tedy dochází také k diferenciaci, na tvrdé jádro, jež naprosto odmítá stávající režim a není tedy svolné k jednání, a na umírněné opoziční skupiny, které jsou

---

¹² Huntington, Samuel P.: Op. cit.

¹³ Huntington, Samuel P.: Op. cit., s. 115.

s ochotny jednat s vládními reformními skupinami o změně. Aby takové jednání bylo možné, i v rámci opozičního tábora je nutné, aby reformní skupina převažovala nad zastánci tvrdého jádra. Iniciace k jednání mezi vládnoucími a opozičními skupinami v tomto typu vždy vychází z vládnoucího tábora, což nasvědčuje spíše k typu přerodu. Obecně hranice mezi jednotlivými typy přechodů není striktně a pevně stanovena a proto je možné některé země řadit mezi vícero typů. Motivace obou skupin k jednání byla v jádru totožná a to udržení, respektive získání moci. Reprezentanti vládního reformního tábora věřili, že si své postavení udrží, respektive posílí a omezí i vrůstající sílu opozice. Stejně tak opozice věřila, že posílí své vlastní postavení, posílí a dokáže svrhnout vládu. Avšak jednotlivé skupiny z obou táborů neměly dostatek sil, aby samy posílily své postavení, musely tedy svolit k jednání se svými oponenty.

Z fázového hlediska tento přechod započal částečnou a omezenou liberalizací prováděnou vládou, která vedla k posílení opozice, což vedlo k patové situaci, kdy oba, vládnoucí i opoziční, tábory byly natolik silné na to, aby byly opačným táborem eliminovány a zároveň byly příliš slabé, aby druhý tábor porazily. Jediným, ale nikoli nutným východiskem, bylo tedy jednání. Popudem k jednání je nejistota ohledně síly vlastního postavení a obavy z toho, kdo by v případě otevřené konfrontace vyšel jako vítěz. Pochopení vyrovnanosti poměru sil ovšem v praxi nepřišlo záhy po faktickém vyrovnaní, bylo nutné, aby si obě skupiny onu vyrovnanost uvědomily a proto celý proces „... často provázel kyvadlový pohyb od stávek, protestů a demonstrací na jedné straně k represím, věznění, policejní brutalitě, nasazení síly a dokonce i stannému právu na straně druhé.“¹⁴ než došlo k jednání.

Samotné jednání je uskutečňováno na formální i neformální úrovni a je determinováno probíhajícími spory, jak mezi jednotlivými tábory, tak uvnitř obou táborů. Případná ochota vlády jednat může být zhacena spory v rámci opozičního tábora a naopak. Podmínkou obou skupin je tedy zvládnutí radikální skupin vyslovujících se radikálně proti druhému táboru a odmítající jakékoli jednání a případné dohody

---

¹⁴ Huntington, Samuel P.: Op. cit., s. 151.

s nepřáteli z opačného tábora. Tedy samotná přípustnost jednání nebyla určujícím faktorem pro samotnou možnost uskutečnění jednání.

Spory uvnitř jednotlivých táborů tak mohly vést k neúspěchu uskutečnění jednání jako takového, míra rozdělení uvnitř opozičního tábora respektive vládnoucího tábora je tedy určujícím faktorem úspěchu proběhnutí jednání. Samotné jednání nikdy nezaručí, že skončí úspěšnou dohodou, možnost nedohody je vždy všudypřítomná. Vedle jednoty jednotlivých táborů je dalším důležitým faktorem pro úspěch jednání vzájemné uznání legitimacy a důvěryhodnost obou skupin. Pokud vláda neuzná opoziční skupinu jako legitimní reprezentaci dané části společnosti a důvěryhodného partnera k jednání a pokud naopak opoziční tábor neuzná vládu jako společníka, který by na případných dohodách participoval, je jednání a hlavně úspěch případných dohod odsouzen k neúspěchu. Opozice tedy nutně musí uznat, že vláda má právo vládnout a vláda musela opozici uznat jako reprezentaci části společnosti, jejíž nároky jsou alespoň minimálně legitimní do té míry, že se mohou následně projevit ve výsledcích dohod.

Samotné jednání nikdy úspěch nezaručí, v historii často docházelo k přerušení, poté co jedna ze stran odmítla nadále jednat, avšak obavy, že by v případě nedohody došlo k posílení radikálních skupin, motivovaly oba tábory ke snaze uzavřít kompromis. Avšak pouhé nalezení kompromisu nebylo dostačující, bylo nutné, aby takový kompromis byl silný a dílčí kroky mohly být uvedeny do praxe a nebyly zhačeny radikálními skupinami, jež by takový kompromis shledaly jako nedostačující. Je tedy nutné si uvědomit, jak je složité k finální dohodě dojít. Nejprve je nutné, aby se skupiny v rámci jednotlivých táborů sjednotily natolik, aby nebyly poraženy svými radikálněji kolegy. Dále musí být tyto skupiny ochotny jednat s opačným táborem a uznat tak jeho legitimitu jako partnera hodného k jednání a připustit možnost participace opačné skupiny i v rámci nového režimu. Samotné uskutečnění jednání avšak také není stoprocentní zárukou úspěchu, historie ukázala, že někdy bylo jednání z časového hlediska krátké, někdy nalezení kompromisu trvalo velmi dlouho. Kompromisní dohody často obsahují prvky záruky pro obě skupiny, ať už se jedná o záruku, že představitelé starého režimu nebudou novým režimem trestně stíháni nebo nějak výrazně perzekuováni. Častějšími zárukami bylo hlavně přiznání, respektive rozdělení vysokých

úřadů a zaručení určité části mandátu v nově zvoleném parlamentu. Neznalost a nejistota vlastní síly byla určující prvkem, obě strany vyžadovaly záruky, které by jim do budoucna daly možnost nadále participovat v politickém životě země. Ukázkovým příkladem je Polsko, kde výsledky jednání kulatého stolu pevně stanovily přesné počty mandátu pro jednotlivé strany a tím jim zaručily další účast ve formování nově budovaného režimu.¹⁵ Takové zajištění nemusí mít nutně tak explicitní vyjádření jako v Polsku, ale jistota vlastní bezpečnosti (i personální) a možnost formování nového režimu je klíčová pro úspěch jednání a zajištění, že dohoda vstoupí v platnost a bude dodržována.

V rámci každého režimu se objevují zastánci tvrdého jádra a reformátoři a to jak v táboře stávajících držitelů moci, tak v opozici. Jednotlivé typy přechodu se mezi sebou liší v tom, jaké skupiny jsou dominantní a tedy schopné určovat dynamiku, rychlost a rozsah změny režimu. Ve všech zde představených typech docházelo k jednání mezi představiteli odstraňovaného a nově nastolovaného režimu, ať už k úspěšnému, či nikoliv. Rozdíly mezi jednotlivými typy přechodu jsou v tom, kdo byl klíčovým aktérem, kdo měl dost sil, vůli a možnosti určovat změnu. Všechny zde uvedené typy jsou weberovské ideální typy, je možné vysledovat určité podobnosti v různých zemích, které prošly přechodem, ale praxe ukázala, že žádné dva přechody nejsou naprosto totožné a každá země má svá kulturní, hospodářská a hlavně historická specifika, která určila podobu přechodu k demokracii. Dogmatické určování jakým typem přechodu daná země prošla a jak se bude režim nadále vyvíjet, není na místě, neboť jak sám autor připouští jednotlivé země lze zařadit k více typům přechodu, především mezi přerodem a přeměnou panuje velmi slabá hranice.¹⁶ Nabízí se proto otázka, zda má vůbec smysl přechody k demokracii typologizovat a zařazovat mezi jednotlivé skupiny. Snaha pochopit dynamiku a proces přechodů, jak již proběhlých, právě probíhajících, ale i budoucích, je všudypřítomná a právě typologizace přechodů pomáhá pochopit události v daných zemích. Pro studium změny režimů je proto snaha typologizovat a hledat paralely mezi státy důležitá. Dynamika přechodu, motivace, strategie a cíle aktérů jsou

---

¹⁵ Linz, Juan J., Stepan, Alfred: *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. 1996, s. 267.

¹⁶ Huntington, Samuel P.: *Op. cit.*, s. 125.

pak lépe uchopitelné a umožňují lépe prozkoumat přechod v demokracii v jakémkoli konkrétním státu. Zde představený koncept přechodů k demokracii je tedy úvodem pro zkoumání změny režimu v Bělorusku, které je předmětem zkoumání v této práci.

2.2 Přechod k demokracii v Bělorusku

Bělorusko jako jedna ze svazových republik Sovětského svazu bylo po větší část 20. století ovlivňováno politikou Moskvy. Procesy liberalizace v podobě Gorbačovovy perestrojky a glasnosti, změny v rámci Svazu a jeho následný rozpad určily osud této země. Znovuzískání nezávislosti a následné události byly určeny kulturními, historickými i ekonomickými specifiky Běloruska. Ve srovnání s ostatními státy střední a východní Evropy, jež po druhé světové válce patřily do východního bloku, je právě Bělorusko nejvýraznějším příkladem neúspěchu přechodu k demokracii. Zlomovou událostí byly demokratické volby do úřadu prezidenta, které v roce 1994 vyhrál do té doby neznámý Aliaksandr Lukašenka, který určil nedemokratickou podobu současného režimu. Specifikem běloruské situace je problematika nacionalismu a pojetí běloruského národa, ovšem tímto komplikovaným tématem se tato práce nebude detailně zabývat. Nejprve je nutné krátce představit historická specifika této země, která ovlivnila vývoj na konci minulého století.

Konec první světové války a Velká říjnová revoluce v Rusku umožnily osamostatnění Běloruska a následné vyhlášení nezávislosti Běloruské lidové republiky 25. března 1918. Prvně v historii tak Bělorusko získalo plnou suverenitu a nezávislost na okolních zemích. Tento akt byl umožněn díky Brest-litevskému míru a uznání běloruské nezávislosti Německem a jeho patronací. Avšak za necelý rok poté bylo Bělorusko násilnou cestou připojeno k Sovětskému svazu, ve kterém setrvalo až do konce existence Sovětského svazu jako takového.¹⁷

---

¹⁷ Wilson, Anredrew: *Belarus: the last European Dictatorship*. 2011.

2.2.1 Ekonomický aspekt přechodu

Důležitým aspektem přechodu k demokracii v Bělorusku byl ekonomický úspěch Běloruska po druhé světové válce a slabost opozičního hnutí, které bylo limitováno svým výrazně intelektuálním charakterem a absencí masové podpory. Ekonomický úspěch, výrazná industrializace a zvyšování životní úrovně výrazně kontrastuje se situací během a bezprostředně po konci druhé světové války, ve které bylo Bělorusko výrazně zasaženo. K výraznému ekonomickému rozvoji došlo zejména v poststalinistické éře, kdy se cílem běloruského komunistického vedení stala snaha učinit z Běloruska vlajkovou loď ekonomického rozvoje. Výrazná industrializace, modernizace a ekonomický růst v 50. letech vedla k hospodářskému růstu, zvyšování životní úrovně a následně tedy sociální stabilitě, avšak za cenu energetické závislosti na okolních zemích, zejména Rusku a Ukrajině, která se plně projevila po získání nezávislosti. V období po druhé světové válce tak „BSSR získala výrazně nadproporcionální podíl v sovětské produkci celé řady odvětví a kdysi zaostalá země se stala hospodářsky nejdynamičtější republikou. Její hospodářský růst a produktivita práce o polovinu převyšovaly sovětský průměr.“¹⁸ Možná i díky ekonomické stabilitě a tedy i vysoké životní úrovni, a hlavně slabému národnímu uvědomění a slabé opozici se následně v roce 1991 v rámci celosovětského referenda 83% občanů vyslovalo pro zachování sovětského svazu, s čímž korespondovaly i tendence v rámci vedení státního aparátu snažící se zachovat stávající stav.¹⁹

2.2.2 Projevy nespokojenosti

První výraznější projevy nespokojenosti s vládnoucím režimem v 80. letech souvisí s havárií jaderné elektrárny Černobyl v dubnu 1986. Ačkoli se elektrárna geograficky nachází na území Ukrajiny, z důvodů blízkosti běloruských hranic (necelých 20km) a vanutí větru směrem na sever, téměř veškerý radioaktivní spad zasáhl právě běloruské území. Prvotní téměř nulová reakce sovětského vedení a snaha o

---

¹⁸ Řezník, Miloš: *Bělorusko*. 2003, s. 82.

¹⁹ Dle Hlaváček, Petr, Holzer, Jan: *Lukašenkovo Bělorusko: případová studie nedemokratického režimu*. 2005.

zjednodušování rizika a dopadů spadu vedlo k silné kritice ze strany opozice i části komunistického vedení a následnému otřesu důvěry obyvatelstva. Téměř tříleté zpoždění evakuace obyvatelstva ze zasažených oblastí a zavedení ostatních dekontaminačních opatření vedlo k výraznému počtu obětí na civilním obyvatelstvu.²⁰

Dalším výrazným otřesem bylo posléze objevení masových hrobů v Kuropatech v roce 1988, které byly uskutečněny archeologem a posléze opozičním představitelem Zjanonem Pazňakem. Odhalení obětí stalinistických čístek z let 1937-1941 uložených v masových hrobech nedaleko Minsku bylo dalším šokem pro veřejné mínění zvláště s přihlédnutím na jejich rozsah. Ačkoli bylo v rámci prvního Pazňakova průzkumu nalezeno okolo 30 tisíců obětí, odhady o celkovém počtu hovoří o mnohem větším počtu, blížící se až ke čtvrt milionu obětí.²¹ Právě z intelektuálních kruhů kolem Pazňaka pak vznikla Běloruská lidová fronta (BNF), která představovala nejvýraznější opoziční hnutí v Bělorusku. Slabinou BNF pak byl právě onen intelektuální charakter, kdy se nepodařilo oslovit větší část veřejného mínění, a přerod v masové opoziční hnutí se neuskutečnil.

Právě absence výrazného masového opozičního hnutí v rámci Běloruska byla výrazným faktorem v přechodu k demokracii. Dominantní postavení držitelů moci, kteří tak nemuseli vyjednávat s opozicí, určilo dynamiku přechodu. Výrazná spokojenost se stávajícím režimem a snaha o zachování svých vlastních pozic, společně s výraznou podporou veřejného mínění, vedla ke snaze komunistického vedení Komunistické strany Běloruska zachovat status quo. Avšak externí vlivy, konkrétně události v rámci celého Sovětského svazu a jeho následný rozpad, vedly k vyhlášení nezávislosti.

2.2.3 Volby do Nejvyššího Sovětu a vyhlášení nezávislosti

Důležitým momentem změny režimu bylo konání voleb do nejvyšších sovětů jednotlivých republik svazu v roce 1999. Důležitým krokem před konáním těchto voleb bylo zrušení článku č. 6 sovětské ústavy, který zakotvoval vedoucí postavení

---

²⁰ Řezník, Miloš: Op. cit.

²¹ Řezník, Miloš: Op. cit.

komunistické strany a umožnil tedy vznik a účast dalších politických stran a hnutí.²² V rámci voleb do běloruského nejvyššího sovětu pak opoziční uskupení BNF získalo 25 respektive 37 mandátů²³ z celkového počtu 315 mandátů, o které se soutěžilo. Nejvyšší sovět Běloruska činil celkově 360 mandátů, avšak nevolených 45 míst bylo určeno pro společenské organizace, zejména pro vojenské veterány a invalidy, kteří se posléze řadili mezi konzervativní kruhy. Z těchto voleb vyšla nejsilněji komunistická strana, která získala celkově 170 mandátů. Úspěch komunistické strany ve volbách byl dán především plnou kontrolou nad volební komisí, která často odmítala registrovat nové politické subjekty, její informační dominanci, kontrolou médií a organizační nevyvinutostí opozičních stran. Právě komunistická strana následně předložila návrh o vyhlášení nezávislosti v létě 1990.²⁴ Předložený návrh o nezávislosti státu měl formu ústavního zákona a podobně jako na Ukrajině nikdy nebyl předložen k hlasování v referendu. Důležitým aspektem vyhlášení této deklarace, která „... byla spíše následováním podobných kroků učiněných jinými republikami včetně Ruska a neznamenal vystoupení ze Sovětského svazu, nýbrž jen vyšší právní sílu běloruských zákonů nad sovětskými.“²⁵ Následné události moskevského puče a výraznějších projevů protestů v Minsku způsobených zejména zvýšením cen potravin, které se posléze prošly přerodem ke kritice celého sovětského vedení, nakonec vedly k odtržení Běloruska od Sovětského svazu. Dne 25. srpna 1991²⁶ tak Bělorusko vyhlásilo svou státní nezávislost na Sovětském svazu a započalo tak novu kapitolu samostatného státu.

V tomto momentu se poprvé projevil nejasné rozdělení vládnoucích skupin na zastánce tvrdé linie a reformátory, kdy se k moci dostali dřívější představitelé vládnoucí nomenklatury Vjačeslav Kebič a Stanislav Šuškevič, kteří začali spolupracovat s poslanci z Běloruské lidové fronty a začali určovat podobu nově vznikajícího režimu. Vjačeslav Kebič se stal předsedou běloruské vlády a Stanislav Šuškevič byl následně dne 17. září zvolen předsedou nejvyššího sovětu, kde vyměnil Dzemyanatseie, zastánce tvrdé linie

---

²² Balík, Stanislav: *Komunistické strany v Bělorusku*. 2000.

²³ Odlišné počty poslanců zvolených za BNF jsou dány neplnohodnotným členstvím všech kandidátů BNF

²⁴ Wilson, Andrew: Op. cit.

²⁵ Řezník, Miloš: Op. cit., s. 86.

²⁶ Sahanovič, Hienadz, Šybieka, Zachar: *Dějiny Běloruska*. 2006.

zachování Sovětského svazu. V dané situaci faktické neexistence funkce prezidenta republiky představoval předseda Nejvyššího sovětu nejvyššího představitele Běloruska. Cílem zvolení Šuškeviče bylo prosté omezení vlivu opozičního představitele (BNF) Pazňaka.²⁷

Společně s vyhlášením nezávislosti Běloruské republiky byly přijaty i zákony měnící název státu na Republiku Bělorusko, rušící komunistickou státní symboliku a následné znovuzavedení bílo červené vlajky a státního znaku Pahonia, navazující na tradici samostatné Běloruské lidové republiky z roku 1918. Hlavní změnou bylo ale přijetí zákona zakazující činnost Komunistické strany Běloruska, přičemž je nutné si uvědomit, že ve vedoucích pozicích zůstávali bývalí členové této strany. Činnost strany, respektive zrušení zákazu její činnosti, pak byla obnovena o dva roky později, v roce 1993.²⁸ Dva nejvyšší představitelé nově vzniklého státu Vjačeslav Kebič i Stanislav Šuškevič se ke svým pozicím dostali právě skrz Komunistickou stranu. Byli však vnímáni jako pouze jako bývalí členové komunistické strany, nikoli jako bývalí představitelé státního aparátu.²⁹

2.2.4 Aplikace Huntingtonovy teorie na přechod v Bělorusku

Pokud bychom chtěli konceptualizovat přechod k demokracii v Bělorusku podle výše uvedené typologie Samuela Huntingtona, nejlépe by změně režimu odpovídal první uvedený typ a to přechod Přerodem. Právě malá síla opozičního hnutí a jeho omezený vliv na dané události dala vedoucím představitelům možnost plně řídit a určovat přechod. K determinantům určující slabost opozice byl především její silně intelektuální charakter a neschopnost přeměny v široké národní masové hnutí a následně tedy neschopnost masové mobilizace obyvatelstva. Minimální obeznámenost běloruské společnosti s politickou pluralitou tak jako nedokončený proces budování běloruského národa a státnosti a „Slabá a existenčně nesamozřejmá národní linie, koneckonců nedostatek

---

²⁷ Wilson, Andrew: Op. cit.

²⁸ Balík, Stanislav: Op cit.(2000).

²⁹ Mihalisko, Kathleen J.: *Belarus: retreat to authoritarianism*. 1997.

historických argumentů pro její konstruování a obhajobu, permanentní okupační situace a pouze zárodečný a epizodní zážitek ze státní samostatnosti (únor 1918), to vše jsou výrazné momenty, ba v jistém smyslu určující faktory celé běloruské politiky, včetně její současné podoby.³⁰ Rozhodujícím aktérem přechodu k demokracii tak v Bělorusku bylo jednoznačně komunistické vedení a kroky jím učiněné. Snaha o zachování statusu quo vedla k ne příliš zřejmému rozdělení na zastánce tvrdé linie a reformátory až v poslední fázi existence Sovětského svazu, jehož faktický stav určoval situaci. Vývoj v Moskvě a neudržitelnost situace vedla k určité skupiny reprezentované zejména Kebičem a Šuškevičem k posílení svých vlastních pozic a udržení se u moci. V případě Běloruska nebyl tedy přechod k demokracii primárním a jasným cílem, ale spíše jakousi nahodilostí. I o samotném vyhlášení suverenity Běloruska se mnohdy hovoří jako o nechtěné nezávislosti.³¹ Opozice sice v rámci přechodu existovala, avšak pro svou slabost a nekoherentnost nenabízela reálnou alternativu k daným držitelům moci, kteří tak nebyli vystaveni tlaku a nutnosti vyjednávat. Na rozdíl od jiných zemí východního bloku také běloruská opozice, zejména BNF, nenavazovala na jakýsi pomyslný historický dissent, který by se v rámci běloruského režimu dlouhodobě objevoval. Nejednotnost a výrazná roztržitost, jež se v Bělorusku objevuje i v opozici vůči současnému Lukašenkově režimu, se zdá proto pro Bělorusko signifikantní. Stejně tak jako masové protesty, které na síle získaly až v momentě zlomu nebyly primárně motivovány snahou o demokratické zřízení, ale otřesem důvěry občanů a nespokojeností způsobenou aférami výbuchu jaderné elektrárny Černobyl a objevením masových hrobů v Kuropatském lese. Další protirežimní protesty z roku 1991, zejména poté, co byly zorganizovány odborovými organizacemi, získaly na síle na základě zvýšení cen potravin a snížením životné úrovně. Ačkoliv se brzo tyto protesty přesunuly k požadavkům demise vlády, výměny vedení a vypsání nových voleb reakcí představitelů moci bylo pouze příslibení zvýšení platů³² a tedy jakési uplácení občanů slibem vyšší životní úrovně, nikoli zvýšení otevřenosti a demokratičnosti režimu.

---

³⁰ Hlaváček, Petr, Holzer, Jan: *Lukašenkovo Bělorusko: případové studie nedemokratického režimu*. 2005.

³¹ Řezník, Miloš. Op. cit., s. 86., Wilson, Andrew: Op. cit.

³² Balík, Stanislav: Op. cit. (2000).

Snaha o zachování Sovětského svazu může být viděna i v aktivní účasti běloruských představitelů ve vzniku Společenství nezávislých států, tedy společenství zemí bývalého Sovětského svazu, jež by udrželo tak důležité ekonomické vazby mezi jednotlivými nově vzniklými státy. Zakládací smlouva, podepsaná v běloruském Bělověžském lese vrcholnými představiteli Běloruska, Ruska a Ukrajiny zároveň znamenala definitivní rozpouštění Sovětského svazu, určila jako sídlo právě běloruský Minsk.

Přechod v Bělorusku měl tedy podobu pouhé institucionální výměny, kdy se v počátku samotné instituce udržely ve své původní podobě. Nejvyšším exekutivním orgánem byla Rada ministrů a legislativní orgán byl reprezentován jednokomorovým Nejvyšším sovětem, kde si svůj mocenský monopol udržela Komunistická strana Běloruska, která z voleb roku 1990 vyšla jako vítěz. Je tedy patrné, že ačkoli došlo k formální změně režimu, vzniku nového státu, samostatného Běloruska, ke změnám v mocenských elitách téměř nedocházelo, neboť i nově vzešlé elity nepocházely z opozičních skupin, ale právě z posléze zakázané komunistické strany.

3 Parlamentní republika 1991 -1994

Období po získání nezávislosti a před přijetím nové ústavy v roce 1994 bývá často označováno jako parlamentní republika a je pojímáno jako nejdemokratičtější etapa běloruské historie. Pro toto období je také signifikantní hospodářský chaos způsobený zejména minimálními reformami v hospodářské oblasti (v roce 1994 bylo privatizováno pouze 5% státního majetku); rozpadem tradičních zahraničních kontaktů; poklesem exportu běloruských výrobků; zvyšování cen; devalvací běloruského rublu; vysokou mírou inflace; snižování životní úrovně a růstem korupce³³, která se posléze stala důležitým tématem prvních prezidentských voleb.

V tomto období také došlo k plnému rozvinutí politické plurality, naplno se začaly rozvíjet politické uskupení a strany, jejichž počátky sahají až do období perestrojky. Štěpíci liniemi byly zejména otázky politických a ekonomických reforem, ale také otázky identity Běloruska, které vyústili v nejvýraznější štěpící linii v otázce zachování samostatnosti Běloruska a blízkých vazeb na postsovětský prostor, zejména sbližování k Ruské federaci.³⁴ K představení jednotlivých stran se tato práce dostane až později.

Konflikt se ovšem rozhořel mezi komunistickou většinou v parlamentu a její mimoparlamentní opozicí, kdy BNF společně s ostatními prodemokratickými uskupeními pod názvem „Nové Bělorusko“³⁵ na začátku roku 1992 zorganizovalo petici požadující celonárodní referendum o otázce vypsání předčasných voleb. Ačkoli se pod petici podepsalo ústavně požadovaných 400 tisíc občanů, Nejvyšší sovět odmítl petici jako protiprávní a odmítl vypsání referendum o nových volbách. I přes neúspěch znamenala petice značný úspěch v politické mobilizaci mezi obyvatelstvem.³⁶ Hlavní konflikt se ovšem odehrával uvnitř mocenské garnitury a to mezi prodemokratickým a velmi umírněným předsedou Nejvyššího sovětu Šuškevičem a konzervativním premiérem Kebičem, který se snažil soustředit do svých rukou moc. Celý konflikt

---

³³ Fritz, Verena: *State-building: a comparative study od Ukraine, Lithuania, Belarus, und Russia*. 2007.

³⁴ Holzer, Jan, Novák, Matěj: *Republika Bělorusko*. 2002.

³⁵ Mihalisko, Kathleen J.: Op. cit., s. 247.

³⁶ Mihalisko, Kathleen J.: Op. cit.

nakonec vyústil v iniciaci hlasování o odvolání Šuškeviče z pozice předsedy Nejvyššího soudu, které bylo nakonec nadpoloviční většinou poslanců v lednu 1994 úspěšné a Šuškevič tak byl ze své funkce odvolán a nahrazen proruským konzervativním politikem Mičeslavem Hrybem, který před svým jmenováním zastával funkci generála milice. Jako oficiální důvod odvolání Šuškeviče bylo absurdní obvinění³⁷, že si za stání finance pořídil hřebíky na stavbu své chalupy.³⁸ Cílem odvolání bylo oslabení Šuškevičovy pozice na úkor Kebiče před nadcházejícími prezidentskými volbami, kde se hlavní konflikt zprvu očekával mezi těmito dvěma kandidáty.

3.1 Přijetí nové ústavy 1994

Důležitým krokem bylo přijetí nové ústavy v březnu 1994 formálně deklarující demokratický a právní stát a zavádějící semiprezidencialismus³⁹. Nově ústava ustanovila funkci přímo voleného prezidenta republiky s funkčním obdobím na pět let a se značnými pravomocemi. Mezi tyto pravomoci patřila například nutnost vyslovit souhlas s mezinárodními smlouvami, pravomoc formovat nejvyšší velení armády a KGB, ale hlavně pravomoc sestavovat vládu.⁴⁰ Prezidentské veto mohlo být přehlasováno dvou třetinovou většinou v parlamentu, který nemohl být rozpuštěn prezidentským rozhodnutím. Legislativním orgánem zůstal jednokomorový Nejvyšší soud s 260 mandáty a taktéž pětiletým funkčním obdobím. Mezi další pravomoci parlamentu patřilo vypisování voleb a referend. Nově ústava také dala vzniknout ústavnímu soudu, jehož členové byli voleni parlamentem. Z formálního hlediska byla ústava velmi demokratická; zakotvovala vládu práva, garantovala rovnost před zákonem a ustanovovala nedotknutelnost základních lidských práv – svobodu slova, shromažďování, přístup k informacím a sdružování.⁴¹ Silná pozice prezidenta byla prosazována zejména ze strany

---

³⁷ Hlavním žalobcem byl A. Lukašenka, obvinění vyplynulo ze závěrečné zprávy parlamentní vyšetřovací komise proti korupci, kterou Lukašenka vedl.

³⁸ Sahanovič, Hienadž, Šybieka, Zachar: Op. cit.

³⁹ V literatuře se také často objevuje označení nového režimu jako prezidencialismus, ale v duchu Roberta Elgieho, v situaci existence premiéra a přímo voleného prezidenta je možné režim označit jako semiprezidencialismus.

⁴⁰ Mihalisko, Kathleen J.: Op. cit.

⁴¹ Mihalisko, Kathleen J.: Op. cit., s. 255

Vjačeslava Kebiče, který očekával své vítězství v nadcházejících prezidentských volbách. Naopak opozice byla proti takto silné pozici prezidenta, avšak kvůli své slabé pozici nedokázala své návrhy efektivně prosadit.

3.2 Prezidentské volby 1994

Čtvrt roku po přijetí nové ústavy se v Bělorusku konaly historicky první prezidentské volby, a to podle absolutně většinového systému. Za nejpravděpodobnějšího vítěze voleb byl považován tehdejší premiér Vjačeslav Kebič, který se vedle přímé podpory z Moskvy, ve formě levných úvěrů a paliv pro Bělorusko, těšil také výhodě převahy informačních a administrativních zdrojů. Kebič se těšil kontrole masových médií, zejména televize a rozhlasu, ale také tisku, který využíval k vydávání lživých článků očerňujících jeho politické rivaly.⁴² Avšak jeho spojování se starým režimem, kdy se k moci dostal ještě před osamostatněním Běloruska, hrálo proti němu. Jeho největším protivníkem byl Šuškevič, který reprezentoval demokratické křídlo. Šuškevičova kandidatura byla sice podpořena dvěma menšími opozičními stranami, ale ty mu nemohly poskytnout adekvátní politické zázemí. Proti těmto kandidátům pak stála obvinění, že jako vedoucí političtí představitelé nesou vinu za ekonomický úpadek Běloruska a narůstající korupci v zemi. Právě téma korupce se stalo ústřední v Lukašenkově kampani.

Kandidátem opoziční strany BNF byl její předseda Zjanon Pazňak, jež ovšem ve své kampani přijal značně nacionalistickou rétoriku, která místy hraničila s xenofobií proti ruské menšině.⁴³ Tento rétorický posun značně snížil šance Pazňaka na vítězství ve volbách.

Aliaksandr Lukašenka, bývalý ředitel kolchozu na východě Běloruska, byl z počátku považován za outsidera voleb. Do veřejného povědomí se Lukašenka dostal jako poslanec Nejvyššího sovětu, kam byl zvolen ve volbách v roce 1990, a kde se zviditelnil jako vedoucí postava vyšetřovací komise proti korupci. Ta byla po několika

---

⁴² Wilson, Andrew: Op. cit.

⁴³ Silitski, Vital: *Explaining post-communist authoritarianism in Belarus*. 2003.

skandálech ustanovena v létě 1993 na půdě parlamentu a měla za cíl vyšetřit korupční skandály. Již v prosinci téhož roku prezentoval Lukašenka zprávu komise, která také obsahovala obvinění ze Šuškevičovy zpronevěry státních finančních prostředků, na základě které byl posléze Šuškevič parlamentní většinou odvolán ze své funkce, ale také obvinění celé vlády z ekonomického poklesu země. Nedlouho po zveřejnění této zprávy byla činnost komise ukončena, ale Aliaksandr Lukašenka vyšel z celé situace jako bojovník proti korupci a získal tak značnou popularitu mezi obyvatelstvem před nacházejícími volbami. Svou oficiální kampaň započal v televizním vysílání, kde otevřeně obvinil z korupce nejvyšší státní úředníky na ministerstvu vnitra a ministerstvu zahraničních věcí.⁴⁴ Neočekávané vítězství A. Lukašenky ve volbách bývá často vysvětlováno zklamáním obyvatelstva z ekonomických a politických reforem, nostalgií po předchozím režimu a schopností Lukašenky zaujmout průměrné a dosud nemobilizované voličské skupiny. Vystupoval jako alternativa proti obou vládním kandidátům – Kebičovi a Šuškevičovi – i proti opozičnímu kandidátovi Pazňakovi a dokázal zaujmout nerozhodnuté a zklamané voliče. Hlavní heslem jeho kampaně pak bylo: „Ani s levicí, ani s pravicí, ale s lidmi.“⁴⁵ Lukašenkova kampaň se také značně lišila od kampaní jeho protivníků. Lukašenka vsadil na rázné a energické vystupování, kritice panujícího režimu a populistický tón. Hlavními sliby jeho kampaně pak byly; vymýcení korupce, snížení inflace, podpora větší integrace a užších vazeb s Ruskem a ostatními zeměmi SNS. Lukašenka dokázal zkombinovat zdánlivě protichůdná témata, podporu užších vazeb s Ruskem, kdy podpořil politickou unii s Ruskem a zároveň obhajoval státní suverenitu Běloruska, kritizoval tržní reformy a zároveň ve své kampani přislíbil další privatizaci, obvinil nejvyšší státní představitele z korupce, ale zároveň přislíbil neprovádět výrazné čistky ve státním aparátu.⁴⁶ Na rozdíl od svých politických protivníků se Lukašenka na své kampani velmi účastnil a aktivně cestoval po celém Bělorusku, celou kampaň postavil jen na své osobnosti a výrazném populistickém apelu. Na rozdíl od ostatních kandidátů pak nebyl podporován žádnou politickou stranou a ani

---

⁴⁴ Mihalisko, Kathleen J.: Op. cit.

⁴⁵ Dle Wilson, Andrew: Op. cit.

⁴⁶ Silitski, Vital: Op. cit.

nebyl s žádnou spojován (ačkoli se do parlamentu dostal jako kandidát Komunistické strany Běloruska).

Posledními dvěma kandidáty na funkci prezidenta byli Aliaksandr Dubko za Agrární stranu a Vasil Navikau za Běloruskou stranu komunistů, ale ani jeden z nich nijak výrazně nezasáhl do výsledků voleb.⁴⁷

První kolo voleb se konalo 23. června 1994 a účastnilo se ho 79% oprávněných voličů. Volby bývají klasifikovány jako relativně svobodné a demokratické a bývají také označovány jako nejdemokratičtější a nejsvobodnější volby v historii Běloruska vůbec. V prvním kole nezískal ani jeden kandidát nadpoloviční většinu hlasů nutnou pro zvolení, proto se o měsíc později konalo kolo druhé. Jako vítěz prvního kola poté vyšel jako vítěz s výrazným náskokem neočekávaně Aliaksandr Lukašenka s 44,8% procenty hlasů, na druhém místě se umístil Vjačeslav Kebič s 17,3%, třetí byl Zjanon Pazňak s 12,8%, až na čtvrtém místě pak skončil Stanislav Šuškevič s pouhými 9,9% a na posledních dvou místech skončili Aliaksandr Dubko a Vasil Novikau s 5,9% respektive s 4,3% hlasů.⁴⁸ Do druhého kola postoupili dva nejúspěšnější kandidáti z prvního kola, Aliaksandr Lukašenka a Vjačeslav Kebič. Druhé kolo se posléze konalo 10. července, před kterým se výrazně zostříla kampaň mezi dvěma hlavními rivaly, kdy Lukašenka vznesl přímé obvinění na Kebiče z korupce, kdy dokonce před televizními kamerami tvrdil, že vlastní proti Kebičovi přímé důkazy.⁴⁹ V druhém kole zvítězil s výraznou převahou Aliaksandr Lukašenka, který získal celých 80,1% procent hlasů proti Kebičovi s pouhými 19,9%. O deset dní později složil Lukašenka svůj prezidentský slib a stal se tak historicky prvním běloruským prezidentem. Vjačeslav Kebič po volbách rezignoval na post předsedy vlády, kde byl nahrazen Michailem Čyhirem.⁵⁰

---

⁴⁷ Wilson, Andrew. Op. cit.

⁴⁸ Wilson, Andrew. Op. cit.

⁴⁹ Mihalisko, Kathleen J.: Op. cit.

⁵⁰ Sahanovič, Hienadz, Šybieka, Zachar: Op. cit.

4 Politické strany v Bělorusku

Dominantní postavení prezidenta v současném běloruském režimu stává parlament i politické strany do druhořadé role. Strany v Bělorusku fakticky existují, avšak jejich reálná síla a moc je značně omezena silou prezidenta. Postavení stran je následně výrazně oslabeno jejich minimálním zastoupením v dolní komoře parlamentu, v současné době je pouze 7 poslanců z celkového počtu 110 poslanců⁵¹ členy politických stran. Zbylí poslanci (celkově tedy 103 poslanců) byli do svých funkcí zvoleni jako nezávislí kandidáti. Hlavní stranické štěpení se v současné době odehrává na linii prorežimní respektive prolukašenkovské versus protirežimní tedy protilukašenkovské. V obou těchto táborech se vyskytují jak pravicové, tak i levicové strany. Mezi hlavní prolukašenkovské strany se řadí, Komunistická strana Běloruska, Agrární strana, Bílá Rus, Liberálně demokratická strana Běloruska, Republikánská strana práva a spravedlnosti, několik dalších menších stran. Opoziční, tedy protilukašenkovské strany jsou současně sjednoceny do dvou velkých relativně nedávno zformovaných koalic, do koalice Sjedenčené demokratické síly a do Běloruského nezávislého bloku.

4.1 Přehled a vývoj stran

4.1.1 Prorežimní strany

Hlavní politickou stranou před osamostatněním Běloruska byla Komunistická strana Běloruska, jež byla součástí Komunistické strany Sovětského svazu. V prvních volbách do Nejvyššího sovětu v roce 1990, které byly poprvé otevřeny i pro jiné politické strany a subjekty obhájila své dominantní postavení, když získala nadpoloviční většinu mandátů. Po vyhlášení nezávislosti Běloruské republiky byla ovšem její činnost dne 25. srpna 1991 pozastavena na dobu dvou let. Již v roce 1991 se ovšem konal ustavující sjezd Strany komunistů Běloruska (SKB), jež následně po zrušení výnosu pozastavující činnost původní Komunistické strany Běloruska deklarovala její politickou

---

⁵¹ Reformou parlamentu se zabývá následující kapitola

a právní kontinuitu⁵². Neshody uvnitř SKB ovšem vedly k rozdělení strany, a proto byla v roce 1996 založena Komunistická strana Běloruska (KSB) považující se za oprávněnou nástupkyni původní komunistické strany. Do KSB následně přešlo mnoho členů SKB a současně byla přičleněna Komunistická dělnická strana Běloruska⁵³. Na politickém spektru se tedy objevily dvě komunistické strany, které se současně označují za nástupkyně původní komunistické strany. Hlavní odlišnosti těchto dvou stran se projevují v jejich postavení k současnému režimu a politice Aliaksandra Lukašenky. Zatímco KSB se profiluje jako prolukašenkovská strana podporující bližší politickou spolupráci s Ruskem, obnovení Sovětského svazu a zachování sovětského sociálního systému, tak naopak SKB se řadí mezi protilukašenkovské strany.⁵⁴ SKB se následně v roce 2009 přejmenovala na Běloruskou sjednocenou levicovou stranu „Spravedlivý svět“ a připojila k protirežimní koalici Sjednocené demokratické síly. KSB má současně v dolní komoře parlamentu 6 svých poslanců, z celkového počtu 7 poslanců dolní komory parlamentu, jež jsou členy jakékoli strany.

Agrární strana, která má v současnosti jednoho poslance v běloruském parlamentu se vzhledem ke své ideové příbuznosti běžně řadí do skupiny komunistických stran. Jejím hlavním cílem je obhajoba zájmů venkova. Agrární strana byla založena jako „původně čistě lobbyistická platforma představitelů postsovětských kolchozů a sovchozů.“⁵⁵ V současném programu má zejména udržení dominantní role státu v ekonomice a díky výraznému štěpení běloruské společnosti na linii město versus venkov ji venkovské obyvatelstvo zajišťuje podporu. V 90. letech byla Agrární strana jednou z nejsilnějších stran v parlamentu, ovšem trend oslabování politických stran jako takových vedl k současnému stavu, kdy má strana v parlamentu pouze jednoho zástupce.

Mezi další prolukašenkovské strany se řadí Bílá Rus, jež byla založena v roce 2007 jako hnutí na podporu Aliaksandra Lukašenky a jeho politiky. Ve svých stanovách má zakotveno oslavování Lukašenkových úspěchů, kdy se „... blahobyt obyvatel, růst

---

⁵² Balík, Stanislav. Op. cit. (2000).

⁵³ Holzer, Jan, Novák, Matěj: Op. cit. (2002)

⁵⁴ Forbring, Joerg, Marples, David R., Demeš, Pavol: *Prospects for Democracy in Belarus*. 2006

⁵⁵ Holzer, Jan, Novák, Matěj: Op. cit. (2002)

ekonomiky a úspěšně fungující sociální sféra...“⁵⁶ uskutečnily právě pod jeho vládnutím. Bílá Rus by se dala označit jako „Lukašenkova strana“, avšak díky slabé pozici všech stran a Lukašenkově nadstranické profilaci je takové tvrzení bezúčelné.

Pravicovou stranu prolukašenkovského tábora je pak Liberálně demokratická strana Běloruska založená v roce 1994 vyznačující se populistickými a často protichůdnými hesly⁵⁷ Nejzajímavějším momentem byla kandidatura jejího předsedy Sjargeje Gajdukeviče na post prezidenta ve volbách v roce 2001, jež bývá často podezřívána z tajného spojení s Lukašenkem⁵⁸ a snahou oslabit ostatní opoziční kandidáty. V současném parlamentu nemá strana žádného zástupce.

Další pravicovou prorežimní stranou je Republikánská strana práce a spravedlnosti založená v roce 1993, mezi jejíž programové cíle patří zavedení kombinovaného tržního hospodářství s výrazným postavením státu. V druhé polovině měla zastoupení v parlamentu, o které jako většina ostatních stran posléze přišla.

4.1.2 Protilukašenskované strany

Nejvýznamnější, a již v této práci zmíněná, opoziční strana Běloruská národní fronta vedená Zjanonem Pazňakem vznikla již v roce 1988 a v období přechodu představovala nejvýznamnější protisovětskou opozici prosazující samostatné Bělorusko a demokratické zřízení. Samotné BNF vzešlo ze svazu spisovatelů a bylo prvotně vedeno běloruským spisovatelem Vasilem Bykavem, který se ovšem po vlně represí ze strany mocenského aparátu své funkce vzdal a předal vedení BNF do rukou Pazňaka. Právě Pazňak posléze formuloval hlavní pilíře BNF mezi které patřila „... národní obroda a suverenita (později nezávislost), demokratické reformy, lidská práva a odškodnění za zločin Černobylu.“⁵⁹ Ačkoli BNF fungovalo jako hnutí bez vázaného členství, ve volbách do Nejvyššího sovětu kandidovalo jako politická strana a získalo celkem 25

---

⁵⁶ Kadlec, Vladimír: Běloruské politické strany – přehled.
(<http://www.rusofil.eu/press/?virtual=latest&ix=235>)

⁵⁷ Holzer, Jan, Novák, Matěj: Op. cit. (2002).

⁵⁸ Holzer, Jan, Novák, Matěj: Op. cit. (2002).

⁵⁹ Mihalisko, Kathleen J.: Op. cit., s. 238.

respektive 37 mandátů.⁶⁰ Právě nízký počet mandátů a neschopnost mobilizovat masy⁶¹ způsobily, že strana nikdy nezískala žádný ministerský post a tedy v období, kdy měla zastoupení v parlamentu, nedokázala nijak prosadit demokratické změny. V následujících parlamentních volbách do parlamentu v roce 1995 nezískala ani jeden poslanecký mandát, což společně s nuceným odchodem Pazňaka do exilu způsobilo další oslabení. K definitivnímu oslabení strany došlo v roce 1999 společně s volbou nového předsedy, kdy Pazňaka vystřídal Vjačorka. Křídlo pazňakových stoupenců se posléze od BNF odtrhlo a vytvořilo Konzervativně-křesťanskou stranu BNF považující se za hlavní nástupkyni BNF, druhé křídlo se následně připojilo ke Sjedenocené občanské straně.⁶² Rozdělení strany a oslabení její pozice způsobily, že strana přestala vystupovat samostatně a v roce 2007 se připojila ke koalici Sjedenocené demokratické síly sdružující protilukašenkovu opozici a později přešla k Běloruskému nezávislému bloku.

Co do počtu politických stran, v současné době převažují protilukašenskorské strany nad prolukašenskovými, což jim ovšem nepřidává na síle, právě naopak. Velká roztržičnost a nejednota opozici oslabuje na úkor režimních sil. Snahou stran se tedy stalo sjednocení, které vyústilo ve vytvoření koalic, nejprve vznikla koalice Sjedenocené demokratické síly a o několik let později i Běloruský nezávislý blok. Koalice fungují jako volné sdružení stran sjednocující se zejména před volbami.

Koalice Sjedenocené demokratické síly se postupně formovala již na konci 90. let, kdy se opoziční strany začaly sjednocovat před volbami, zejména za účelem většího úspěchu jednotlivých kandidátů v prezidentských volbách. Politickými stranami sdružujícími se v této koalici jsou pak; Běloruská sjednocená levicová strana „Spravedlivý svět“ (bývalá Strana komunistů Běloruska, SKB), Sjedenocená občanská strana Běloruska, Běloruská národní fronta, Běloruská sociálně demokratická strana „Hromada“, Hnutí za svobodu, Společnost pro svobodný rozvoj podnikání a dříve také dnes již neexistující strany Běloruská strana práce a Běloruská strana žen „Naděje“.

---

⁶⁰ Fritz, Verena: Op. cit.

⁶¹ Podpora BNF je koncentrována ve velkých městech, zejména v Minsku

⁶² Holzer, Jan, Novák, Matěj: Op. cit. (2002).

Sjednocená občanská strana Běloruska vznikla sloučením dvou menších stran v roce 1995, kdy byla po volbách do parlamentu s 22 mandáty nejsilnějším liberální stranou. Ve svém programu má ochranu práv a svobod jedince a snahu o vybudování občanské společnosti založené na demokratických základech a zavedení tržní ekonomiky⁶³

Sociálně demokratická strana „Hromada“⁶⁴ navazuje na své předchůdce, historické sociálně demokratické strany z první poloviny dvacátého století. Mezi její hlavní cíle patří nezávislost Běloruska a demokratický sociální stát.⁶⁵

Druhá velká koalice protirežimních politických stran Běloruský nezávislý blok vzniklý v roce 2009 zastřešuje především pravicové strany. Z koalice Sjednocené běloruské síly přešly do Běloruského nezávislého bloku Běloruská národní fronta a Hnutí za svobodu. Dalšími členy této koalice jsou Běloruská křesťanská demokracie, která taktéž navazuje na historickou tradici křesťanských stran z meziválečného období, dále například Běloruská strana svobody a rozvoje, Mladá fronta a Mladí demokraté a několik menších stran.⁶⁶

---

⁶³ Holzer, Jan, Novák, Matěj: Op. cit. (2002).

⁶⁴ Někdy taktéž uváděnou pod názvem „Gramada“

⁶⁵ Holzer, Jan, Novák, Matěj: Op. cit. (2002)

⁶⁶ Kadlec, Vladimír: Op. cit.

5 Vznik současného režimu - upevňování pozice prezidenta

Ihned po nastoupení do prezidentské funkce začal Aliaksandr Lukašenka upevňovat svou pozici a koncentrovat politickou moc ve státě do svých rukou a to nejen horizontálně na úkor parlamentu a ústavního soudů, ale i vertikálně ve vztahu k regionálním centrům.

Praxí se stalo využívání institutu referenda, který Lukašenka využívá pro upevnění své pozice a zavedení jím navržených reforem. První referendum se uskutečnilo nedlouho po jeho nástupu do úřadu prezidenta, na jaře 1995. Tématy referenda bylo znovuzavedení sovětské státní symboliky, zavedení ruštiny jako druhého úředního jazyka vedle běloruštiny a souhlas s další ekonomickou a politickou integrací s Ruskou federací. Hlavní změnou bylo ovšem zavedení práva prezidenta rozpustit parlament v případě zjištění porušení ústavy ze strany parlamentu.⁶⁷ Všechny prezidentem navržené změny byly následně nadpoloviční většinou schváleny.

5.1 Parlamentní volby 1995

Téhož roku se také konaly volby do jednokomorového běloruského parlamentu, Nejvyššího sovětu. Volebním systémem byl, i přes odpor opozice, zejména BNF, zvolen absolutně většinový systém v jednomandátových obvodech s nutnou alespoň padesátiprocentní volební účastí. Cílem bylo oslabení opozice, jejíž voličská podpora byla koncentrovaná v městských oblastech. Právě nízká volební účast způsobila nemožnost obsadit všechna poslanecká místa a ustanovit tak funkční parlament. Po prvním kole bylo obsazeno pouze 18 mandátů, v druhém kole 101. Celkově se tedy podařilo obsadit 119 mandátů z celkového počtu 260, čímž ovšem nebyla naplněna podmínka dvoutřetinové většiny pro ustanovení parlamentu. Nejsilnější stranou byla Agrární strana, následovaná komunisty (SKB), a Stranou národní dohody. Opoziční Běloruská národní fronta nezískala ani jeden poslanecký mandát. Největší množství

---

⁶⁷ Mihalisko, Kathleen J.: Op. cit.

mandátů bylo ovšem obsazeno nezávislými kandidáty. Již v těchto volbách je tedy patrný trend vysokého počtu poslanců bez stranické příslušnosti, který se v následujících letech nadále prohluboval. Nenaplnění dvou třetin parlamentních křesel vedlo k neuznání legitimacy parlamentu ze strany prezidenta a zavedení způsobu vládnutí prezidentskými dekrety. Na podzim téhož roku se následně konalo další kolo voleb za účelem doplnění parlamentu, kdy bylo zvoleno dalších 79 poslanců a byla tak překročena dvoutřetinová hranice nutná pro ustanovení parlamentu. Komunistická strana získala dalších 12 mandátů, čímž předběhla Agrární stranu a stala se tak s dohromady 42 mandáty nejsilnější stranou v parlamentu. Počet nezávislých kandidátů se ustálil na 96 poslancích.⁶⁸ Předsedou parlamentu byl následně zvolen poslanec Agrární strany Sjamjon Šarecki. Za hlavního viníka malé voličské účasti ve volbách bývají označována zejména média, která se tématu voleb, jejich konání a prezentaci jednotlivých kandidátů vůbec nevěnovala, dokonce přirovnávala kandidáty Běloruské národní fronty k nacistickým kolaborantům, a která naopak prezentovala parlament a západní parlamentarismus jako špatný systém vládnutí, a „... připomínala, že pouze prezidentská vláda je jediná cesta ven z krize.“⁶⁹ Důležitým prvkem bylo také finanční omezení kampaně jednotlivých kandidátů, kdy bylo stanoveno, že každý kandidát smí na svou kampaň vynaložit prostředky nepřevyšující částku odpovídající 50 dolarům.⁷⁰

5.2 Referendum 1996

Dalším krokem k upevnění moci prezidenta bylo předložení nové ústavy ve všelidovém referendu v roce 1996. Dle oficiálních výsledků se pro přijetí vyslovilo přes 70% oprávněných voličů, ovšem výsledky bývají nezávislými experty označovány jako zfalšované. Nová ústava přinesla výrazné změny v ústavním nastavení ve státě, došlo k výraznému posílení pravomocí prezidenta na úkor ostatních orgánů a de facto zavedení silného prezidencialismu. Jednokomorový Nejvyšší sovět byl nahrazen dvoukomorovým Národním shromážděním skládající se z přímo volené Komory reprezentantů se 110

---

⁶⁸ Balík, Stanislav: Op. cit. (2000)

⁶⁹ Mihalisko, Kathleen J.: Op. cit., s. 263.

⁷⁰ Mihalisko, Kathleen J.: Op. cit.

poslanci a nepřímo volenou Radou republiky, která je z části osazována regionálními orgány a z části přímo prezidentem. Vedle nového parlamentu zavedla nová ústava také prodloužení prezidentského mandátu z pěti na sedm let s okamžitou platností i pro stávajícího prezidenta a přesun pravomocí, které původně náležely parlamentu, do rukou prezidenta. Mezi tyto pravomoci se řadí například pravomoc jmenování ústavních soudců nebo ústřední volební komise.⁷¹ Reakce parlamentu k ústavním změnám vedla ke snaze omezit prezidentovu snahu o posílení své pozice. Pokus o odvolání Lukašenky a změnu obsahu a termínu konání referenda o ústavních změnách ovšem skončilo neúspěšně. Rozhodnutí ústavního soudu stanovilo pouze poradní váhu referenda dle ústavy z roku 1994, podle které nemohou být ústavní změny přijaty všelidovým referendem. Lukašenka ovšem zareagoval vydáním prezidentského dekretu anulující toto soudní rozhodnutí a deklarující právní váhu rozhodnutí přijatých v referendu.⁷² Po úspěšném, otázkou zůstává do jaké míry zfalšovaném, přijetí ústavních změn v referendu byl z výnosu prezidentského dekretu rozpuštěn Nejvyšší sovět a ústavní soud a zároveň byla obsazena nově ustanovená Komora reprezentantů.⁷³ Opozice tyto ústavní změny neuznala, prohlásila referendum za neplatné a v následujících letech se snažila o obnovení ústavní pořádku podle ústavy z roku 1994.

Druhá polovina 90. let byla ve znamení nejen změny ústavy, ale také protestů organizovaných opozicí, které vyústily odchodem představitelů BNF Zjanona Pazňaka a Sjarheje Naumcyka do zahraničí, zatýkáním odpůrců režimu a záhadným zmizením některých z nich.⁷⁴

---

⁷¹ Silitski, Vital: Op. cit.

⁷² Silitski, Vital: Op. cit.

⁷³ Silitski, Vital: Op. cit.

⁷⁴ Mezi zmizelými byli například bývalý ministr vnitra Juraj Zacharenko, bývalý místopředseda Nejvyššího sovětu a Lukašenkův spojenec Viktor Hančar, ale i podnikatelé jako například Anatol Krasouský

5.3 Charta '97

Výrazným krokem opozice bylo založení hnutí Charta '97, které sjednotilo kulturní, vědecké i politické představitele požadující obnovení ústavy z roku 1994.⁷⁵ Členy byli jak členové rozpuštěného Nejvyššího sovětu, tak i opoziční představitelé v čele se známým běloruským spisovatelem Vasilem Bykavem. Ačkoli se hnutí nepodařilo na domácí politické scéně získat širší podporu umožňující oslabení pozice prezidenta, hlavním úspěchem bylo vyvolání zájmu v zahraničí, zejména v západní Evropě a Americe a upozornění mezinárodního společenství na postupující situaci v Bělorusku.

5.4 Alternativní prezidentské volby 1999

Následně v roce 1999 vypršelo dle ústavy z roku 1994, kterou opozice uznávala jako legitimní, prezidentu Lukašenkovi funkční období a na jeho místo tak měl podle přesvědčení opozice nastoupit předseda Nejvyššího sovětu Šarecki. Lukašenkovi ovšem podle ústavy roku 1996, která stanovuje funkční období prezidenta 7 let, náležel mandát až do roku 2001. Šarecki posléze vycestoval do litevského Vilnius, odkud následně vyhlásil alternativní prezidentské volby. Mezi kandidáty byli bývalý premiér Čyhira a opoziční představitel Zjanon Pazňak, který ovšem později svou kandidaturu stáhl. Reakcí režimu bylo potlačení všech zainteresovaných představitelů, zatčení Čyhira a záhadné zmizení Hančara společně s hlasovacími lístky a následné tvrdé represe proti všem opozičním skupinám. Výraznějším dopadem konání alternativních voleb a tvrdého postupu režimu byl odpor západního světa a uzavření režimu.

---

⁷⁵ Marples, David R., Padhol, Uladzimir: *The Opposition in Belarus: History, Potential, and Perspectives*, 2002.

5.5 Vývoj po roce 2000

Parlamentní volby následujícího roku se konaly v duchu rozdělení opozice a bojkotu⁷⁶ části opozice a podvodů ze strany vládnoucího režimu nepřinesly žádnou významnější změnu. Daleko důležitější byly následné prezidentské volby v roce 2001, ve kterých Lukašenka obhájoval svůj prezidentský mandát. Tyto volby se odehrávaly v podmínkách otevřené represe opozice, zatýkání opozičních kandidátů, manipulace a falšování volebních výsledků a tak nebylo Lukašenkovo vítězství žádné překvapení.

Další referendum se konalo v roce 2004 společně s parlamentními volbami a jeho hlavním tématem bylo zrušení omezení funkčního období prezidenta, které bylo podle ústavy omezeno na dvě a tím umožnění další kandidatury Aliaksandra Lukašenky v dalších prezidentských volbách plánovaných na rok 2006.

Následující období se až do dnes nese v duchu pevné prezidentské a téměř neomezené moci, restrikce opozice, nezávislých lidskoprávních skupin a médií, zatýkáním, finanční postihy, znemožňování účasti na volbách a vyvoláváním strachu hrozbami vyloučením ze školy nebo propuštěním ze zaměstnání. Současně se toto období vyznačuje restrikcemi ze strany mezinárodního společenství s výjimkou Ruska a omezením pohybu vedoucích představitelů režimu do většiny evropských zemí.

Upevnění Lukašenkovy pozice a zajištění podpory obyvatelstva se uskutečnilo zejména díky ekonomickému růstu. Ten byl zajištěn zejména díky podpoře ze strany Ruska, které od druhé poloviny 90. let poskytuje Bělorusku levné půjčky, dotace a subvence ve formě ropy a zemního plynu. Lukašenkův režim se tak vyznačuje sociální stabilitou a zejména levnými potravinami a dostupným bydlením pro mladé rodiny⁷⁷

---

⁷⁶ Dryzek, Holmes: *Post-communist democratization*. 2004

⁷⁷ Fritz, Verena: Op. cit.

6 Teorie hybridních režimů

Neúspěšný přechod k demokracii a následný neúspěch zavedení liberální demokracie a zavedení Lukašenkova režimu vede k otázce konceptualizace a typologizace současného režimu v Bělorusku. Využití teorie hybridních režimů zde může pomoci lépe pochopit daný režim.

Teorie hybridních režimů vychází ze studia nedemokratických režimů. Při bádání v této oblasti nesmí být opomenut koncept Juana Josého Linze, jehož základem je rozlišení mezi totalitními a autoritativními režimy. Avšak třetí vlna demokratizace, zhroucení velkého množství různých nedemokratických režimů vedlo ke stavu, kdy se mnoho z těchto nově ustanovených režimů nestala konsolidovanou liberální demokracií a vznikla tedy velká množina režimů nových typů nedemokratických režimů, často pohybující se na pomezí demokracie a nedemokracie.⁷⁸ To vedlo k debatě o povaze nových režimů a jejich klasifikaci, z které vychází teorie hybridních režimů. Hlavním konceptem, kterým se bude tato práce zabývat, je teorie delegativní demokracie Guillerma O'Donnella. Práce se následně pokusí se odpovědět na otázku, zda je možné současné Bělorusko označit právě za delegativní demokracii. Teorie hybridních režimů se ovšem neskládá pouze z O'Donnellova konceptu delegativní demokracie, proto tato práce představí i ostatní základní koncepty, které se do teorie hybridních režimů řadí. Konkrétně se jedná o koncept kompetitivního autoritářství Stevena Levitského a Lucana Wayne, defektní demokracie Wolfganga Merkela a neliberální demokracie Fareeda Zakarii. Pořadí výčtu nijak nevyjadřuje důležitost, vážnou nebo časovou posloupnost těchto konceptů.

Pro studium hybridních režimů je ovšem nejprve nutné vymezit si samotný pojem hybridní režim, čím se vyznačuje a čím se liší od ostatních nedemokratických režimů. Minimální definicí hybridního režimu by pak mohl být takový režim, který kombinuje více či méně otevřené, svobodné a férové volby a různou mírou autoritářských prvků. Samotné konání voleb tedy není již nadále dostačující podmínkou pro liberální

---

⁷⁸ "Jedním z nejnápadnějších prvků ‚pozdní fáze‘ třetí vlny byl nebývalý nárůst počtu režimů, které nejsou ani čistě demokratické ani tradičně autoritářské" in Diamond, Larry: *Thinking about hybrid regimes* s. 25

demokracii. Nejen časté podmiňování zahraniční pomoci konáním voleb vedlo ke značné proliferaci konání voleb i v nedemokratických režimech, a proto hledisko pouhého konání voleb bez přihlédnutí na otevřenost pro všechny relevantní aktéry, férovost jejich konání a svobodu není dostačující pro možnost označení daného režimu jako demokracie. Larry Diamond ve své práci nabízí vyčerpávající výčet prvků určující svobodné volby.⁷⁹ „Volby jsou svobodné; pokud jsou spravovány neutrální autoritou; pokud jsou vykonávány kvalifikovanou volební administrativou, která vykonává předběžná opatření proti volebním podvodům a podvodům při sčítání hlasů; pokud policie, armáda a soudy jednají se všemi soutěžícími kandidáty a stranami nezáujatě během procesu voleb; pokud mají všichni kandidáti stejný přístup k veřejným médiím; pokud volební okrsky a pravidla systematicky neznevýhodňují opozici; pokud je povolena účast nezávislých pozorovatelů během konání voleb a během sčítání hlasů ve všech okrscích; pokud je zachována tajnost volby; pokud mají všichni dospělí občané volební právo; pokud jsou organizační procedury a procedury pro sčítání hlasů transparentní a všichni jsou o nich dostatečně obeznámeni a pokud existují jednoznačné a nestranné procedury pro řešení případných stížností a sporů.“⁸⁰ Diamondovo zaměření čistě na akt voleb se ovšem posléze stal terčem kritiky, z českého prostředí je možno uvést práci Jana Holzera a Stanislava Balíka zabývající se debatou o hybridních režimech,⁸¹ kritikou teorie hybridních režimů jako takové se ovšem tato práce zabývat nebude. Nyní ovšem k jednotlivým konceptům hybridních režimů.

6.1 Neliberální demokracie

Neliberální demokracie Fareeda Zakarii stojí na konceptu rozlišení liberální a neliberální demokracie. Liberální demokracie znamená demokracii v chápání západního světa se všemi svými charakteristickými prvky – konáním pravidelných svobodných voleb, vládou práva, separací mocí, ochranou svobody projevu, shromažďování,

---

⁷⁹ Výčet vychází z primárně z práce Jørgena Elklita a Pallea Svenssona: *What Makes Election Free and Fair?* Uveřejněné v *Journal of Democracy*. dle Diamond, Larry: *Op. cit.*

⁸⁰ Diamond, Larry: *Op. cit.*, s. 29.

⁸¹ Holzer, Jan, Balík, Stanislav: *Debaty o hybridních režimech – stručná rekapitulace pokusu o paradigmatickou změnu*, 2006.

majetku a náboženství a naproti tomu se pak neliberální demokracie vyznačuje sice konáním více či méně svobodných voleb, avšak současně častým porušováním občanských a politických práv a absencí vlády práva. Sám Zakaria definuje neliberální demokracii velmi široce, udává značné rozdíly mezi neliberálností daných režimů, ale co je pro všechny tyto režimy společné je, že se jedná o „... formu vlády, která kombinuje značnou míru demokracie se značnou mírou neliberalismu.“⁸² A tak v neliberální demokracii, i přes konání voleb nedochází k naplnění politických a občanských práv, neboť zvolené elity začnou často chápat svůj mandát jako neomezený a začnou koncentrovat moc na úkor ostatních. Tato koncentrace se děje jak horizontálně, kdy si vládnoucí elity uzurpují moc a pravomoci jiných vládních úřadů, i vertikálně na úkor regionálních autorit, ale i soukromých podniků a nevládních skupin.⁸³ Jako příklad výrazné koncentrace moci v rukou demokraticky zvoleného státního představitele uvádí peruánského prezidenta Alberta Fujimoriho a Aliaksandra Lukašenku.

6.2 Defektní demokracie

Defektní demokracie Wolfganga Merkela se značně podobá předešlému konceptu neliberální demokracie⁸⁴, jedná se tedy také o takový režim, který kombinuje prvky demokracie – konání voleb s nedemokratickými prvky. Přístup k vládním funkcím je zde zajišťován volbami, avšak zároveň dochází k narušování demokracie v určitých oblastech režimu.⁸⁵ Defektní demokracie je pak ta, ve které absentují některé prvky přítomné v liberální demokracii založené na vládě práva.⁸⁶ Merkel pak rozlišuje tři typy defektní demokracie na základě kritérií určující liberální demokracii, která jsou porušována. Prvním typem je exkluzivní demokracie, ve které je porušováno kritérium všeobecného volebního práva pro všechny občany. V tomto režimu je pak z účasti u voleb vyloučena skupina dospělých občanů na základě jejich odlišeného pohlaví, rasy,

---

⁸² Zakaria, Fareed: *The rise of illiberal democracy*. 1997, s. 24.

⁸³ Zakaria, Fareed: *Op. cit.*

⁸⁴ Neliberální demokracie je ovšem pro Wolfganga Merkela pouze jedním z podtypů defektní demokracie

⁸⁵ Merkel, Wolfgang: *Systemtransformation*. 2010, s. 37

⁸⁶ Merkel definuje liberální demokracii jako režim, kde platí všeobecné volební právo pro všechny občany, existuje pluralistická struktura vlády, vláda práva a kde je politická moc vykonávána exklusivně demokraticky zvolenými zástupci lidu. In Merkel, Wolfgang: *Defective democracies*. 1999

etnika, ideologie nebo finančního statutu. Jako příklad exkluzivní demokracie je uváděno Švýcarsko, které zavedlo volební právo pro ženy až v roce 1970 nebo Jihoafrická republika v období apartheidu, kdy bylo vyloučeno černošské obyvatelstvo. Druhým typem je pak doméní demokracie ve které je porušováno kritérium exkluzivity vládní moci pro zvolené zástupce. V takových režimech má pak armáda, milice, guerilla nebo jiná ozbrojená složka velmi silnou pozici, která ji umožňuje časté vetování, vyžadování určitých kroků anebo limitaci politické akce vlády. Příkladem může být Chile nebo Thajsko. Třetím typem je pak iliberální demokracie⁸⁷ ve které svobodně a férově zvolená vláda porušuje základní lidská a občanská práva. Je narušeno oddělení moci ve státě, kdy dochází k obcházení parlamentních procedur a parlamentu jako celku, je narušena nezávislost justice a principy zákonnosti. Tento typ je téměř ekvivalentní Zakariově neliberální demokracii, jedná o stejný případ, kdy demokraticky zvolená vláda narušuje občanská a politická práva a snaží se o koncentraci moci a pravomocí. Jako příklad může posloužit současné Rusko, ale i Slovensko během Mečiarovy vlády.⁸⁸

6.3 Kompetitivní autoritářství

Steven Levitsky a Lucan Way se ve svém konceptu kompetitivního autoritářství zaměřují na soutěž uvnitř režimu, které sice dochází, ale vyznačuje se větší nebo menší mírou neférovosti. Opoziční skupiny v tomto režimu pak omezovány ve volební soutěži a své celkové činnosti. Kompetitivní autoritářství je tedy takový režim, „...ve kterém existují formální demokratické instituce, které jsou široce pojímány jako primární prostředky pro získání moci, ale kde skrz zneužívání státních míst držitelé moci získávají výhody ve srovnání s jejich oponenty. Takové režimy jsou soutěživé v tom, že opoziční strany používají demokratické instituce v soutěžení o moc, ale nejsou demokratické, protože hrací pole je narušeno ve prospěch držitelů moci.“⁸⁹ Klíčovým prvkem je hrací

---

⁸⁷ Anglický termín illiberal při překladu do češtiny umožňuje dvě varianty; neliberální a iliberální, v tomto případě byla použita možnost iliberální z důvodů odlišení od Zakariovy neliberální demokracie. Sám Merkel ovšem tento svůj typ k Zakariovi přirovnává, jedná se tedy o téměř to samé, rozdílná možnost překladu byla zvolena z důvodu odlišení těchto dvou autorů

⁸⁸ Merkel, Wolfgang: *Op. cit.*

⁸⁹ Levitsky, Steven, Way, Lucan A.: *Competitive authoritarianism* 2010. s. 5

pole, tedy prostor kde dochází k politické soutěži. Takový režim tento prostor pro soutěž umožňuje, ale zároveň silně zvýhodňuje vládnoucí skupiny a soutěž se pak stává neférovou. Neférové hrací pole je pak takové, kde vládnoucí stranické špičky zneužívají vládní instituce, a pak jsou systematicky zvýhodňovány na úkor opozice, jejíž schopnost soutěžit ve volbách je silně znevýhodněna. Klíčovými prvky jsou pak nerovnosti zejména v oblasti přístupu ke zdrojům, médiím a právním zárukám.⁹⁰ Volby jsou pak často nesvobodné a neférové, dochází k podvodům, opoziční skupiny jsou systematicky vylučovány ze soutěže, ať už ve formě překážek ve vedení kampaní nebo zatýkání opozičních představitelů. Z hlediska ochrany občanských práv dochází také ke zneužívání ze strany držitelů moci, kdy jsou často občanská práva oficiálně garantována a do jisté míry také dodržována, avšak představitelé opozičních skupin, novináři, lidskoprávní aktivisté a ostatní kritici režimu často trpí jejich porušováním. K rozvoji kompetitivního autoritářství začalo docházet po konci studené války, kdy západní země často začaly podmiňovat humanitární a finanční pomoc konáním voleb. Dle autorů tak nové mezinárodní prostředí dalo vzniknout režimům kombinující konání pluralitních voleb s represemi, manipulací a zvýhodňováním vládních představitelů.⁹¹

6.4 Delegativní demokracie

Koncept Guillerma O'Donnella delegativní demokracie se snaží ozřejmit nový typ nekonsolidovaných liberálních⁹² demokracií vzniklých během poslední vlny demokratizace v druhé polovině dvacátého století. Vznik delegativní demokracie je typický v zemích, které po přechodu k demokracii zasáhla hluboká sociální a ekonomická krize a kde se následně k moci dostal silný vůdce. Delegativní demokracie je tedy charakterizována jako režim, kde „... kdokoli vyhraje prezidentské volby je následně oprávněn vládnout tak jak on nebo ona uzná za vhodné a je omezen pouze existujícími mocenskými vztahy a ústavně omezeným trváním funkčního období. Prezident je považován za ztělesnění národa, jeho hlavního dozorce a určuje jeho

---

⁹⁰ Levitsky, Steven, Way, Lucan A.: Op. cit.

⁹¹ Levitsky, Steven, Way, Lucan A.: Op. cit.

⁹² O'Donnell ve své práci jako opositum delegativní demokracie uvádí reprezentativní demokracii

zájmy.⁹³ Tím, že se prezident považuje za ztělesnění národa, tak se zároveň staví nad jednotlivé politické strany a politické organizace a orgány, proto často dochází k porušování ústavního pořádku ze strany prezidenta. Ten svým přímým zvolením a tedy získáním přímého mandátu od voličů pocítuje svůj mandát jako přímé pověření k vládnutí a staví se do role organistického Leviatana, jehož cílem je sjednocení národa do jednoho harmonického celku. Proto se prezident a jeho nejbližší spolupracovníci stávají alfou a omegou celé politiky, neboť prezident byl svým zvolením delegován, aby svým jednáním „...obnovil zdraví národa.“⁹⁴ V delegativní demokracii je pak zaváděn silně technicistní způsob vládnutí, kdy je nastaven diskurz o řešení problémů pouze technickými kritérii a partikulární zájmy parlamentu, politických stran nebo zájmových skupin musí být proto ignorovány, neboť sledují jen své vlastní cíle a nikoli blaho pro národ jako celek. Volba prezidenta se často uskutečňuje dvoukolovým systémem, právě za účelem vytvoření jasné a výrazné většiny a tím tedy i jasného mandátu, který je interpretován jako pověření prezidenta lidem, aby vyřešil všechny problémy. Ten svou izolací od ostatních ústavních orgánů, zejména parlamentu a ústavního soudu, ruší horizontální odpovědnost ve státě. Parlament a ostatní orgány bývají často upozadovány, mívají velmi slabou pozici v systému. „Odpovědnost těchto institucí se jeví jako překážka plné autority, jejímž vykováním byl delegován prezident.“⁹⁵ Horizontální odpovědnost je následně koncentrována čistě do postavy prezidenta, jež nese odpovědnost za úspěch či neúspěch své politiky. Proto jsou také časté výrazné výkyvy v popularitě prezidenta.⁹⁶ Opozice je v delegativní demokracii přítomna, viditelná je především v průběhu voleb, kterých se účastní. Šance na vítězství jsou pak omezovány překážkami ze strany vládnoucích elit a tak se díky nemožnosti reálného vítězství a následné proměny politické arény pak tato účast na volbách stává pouhou demonstrací existence opozice. Cílem voleb se pak stává pouhá legitimizace daného systému a politické moci prezidenta.

---

⁹³ O'Donnell, Guillermo: *Delegative Democracy*. s. 59-60

⁹⁴ O'Donnell, Guillermo: Op. cit. s. 60

⁹⁵ O'Donnell, Guillermo: Op. cit. s. 60

⁹⁶ O'Donnell, Guillermo: Op. cit.

7 Současné Bělorusko – delegativní demokracie?

Pokud se podíváme na současný běloruský režim, můžeme říct, že se po své přechodové fázi konsolidoval do nedemokratické podoby pod vládou prezidenta Lukašenky. Ten ihned po nástupu do své funkce začal upevňovat svou moc, koncentrovat pravomoci ve státě přímo do rukou nejvyššího představitele, a to nejen na úkor parlamentu a ústavního soudu, ale i regionů, které jsou pod přímým vlivem prezidentské kanceláře. Populistický styl a symbol prezidenta jako postavy sjednocující národ staví Lukašenku do pozice charismatického vůdce, ochránce všech Bělorusů. Jeho každodenní politika se nese v duchu odmítání západní tržní ekonomiky, liberalismu a nostalgii po sovětské minulosti a starých, dobrých časech.⁹⁷ Svou legitimitu své politické linie Lukašenka čerpá z přímých voleb, ve kterých je pravidelně volen. Volby se v Bělorusku pravidelně vyznačují porušováním pravidel demokratických voleb, dochází k zastrašování a zatýkání opozičních představitelů, ale i k administrativním překážkám v účasti ve volbách, kdy státní úřady často odmítají registrovat nová nebo protirežimní politická uskupení. K omezování svobody slova nedochází přímými zákazy, ale nepřímými prostředky, kdy jsou nezávislým periodikům kladeny významné překážky ve svobodné distribuci tiskovin. Podpora režimu vychází zejména z venkova s jeho silným pocitem nostalgie po sovětské minulosti, právě již výše zmíněné štěpení venkov versus město je viditelné v podpoře opozičních skupin, které jsou koncentrované ve městech a naopak na venkově mají jen slabou podporu. I přes pravidelné falšování výsledků voleb a podvodům v průběhu jejich konání ovšem nezávislí pozorovatelé připisují stávajícímu režimu nejsilnější pozici ve společnosti,⁹⁸ právě kvůli výrazné podpoře venkova, koncentraci opozice pouze v městských oblastech, celkové roztržitosti opozičních skupin a ovládání všech médií režimem, které využívají k dezinformačním kampaním na svou podporu.

---

⁹⁷ Dryzek, Holmes: Op. cit., s. 88

⁹⁸ Dle Hlaváček, Petr, Holzer, Jan: *Lukašenkovo Bělorusko. Případová studie nedemokratického režimu*. 2005.

7.1 Pozice prezidenta

Pokud se podíváme na O'Donnellovo pojetí delegativní demokracie, můžeme vysledovat paralely v současném běloruském režimu. Ačkoli byla teorie delegativní demokracie původně v 90. letech autorem vytvořena pro režimy v Latinské Americe, je dnes používána i pro jiné regiony po celém světě. Ústřední postava Aliaksandra Lukašenky, který ve své osobě „...sjednocuje hlasy těch společenských tříd odstraněných ze vzdělaných vrstev, vesnického obyvatelstva a pozdní a post- sovětské elity, které byly roztrpčeny kolapsem sovětského svazu a zklamání perestrojkou a glasností a které doufaly v silného vůdce.“⁹⁹ Zklamání z rozpadu Sovětského svazu, propad hospodářství a následná hluboká společenská a ekonomická krize umožnila vzestup Lukašenky, jako charismatického vůdce, jež se staví do pozice ztělesnění národa, který je ochráncem Bělorusů proti všem nepřátelům a zároveň zůstává jedním z nich, obyčejným Bělorusem.¹⁰⁰ Svůj post Lukašenko chápe jako pověření, delegaci, aby vyvedl národ z krize, je legitimován volbou, rozhodnutím lidu o jeho způsobilosti a vhodnosti jeho politik.

7.2 Narušení horizontální odpovědnosti ve státě

Díky ústavním změnám, které si Lukašenka prosadil v referendu v roce 1996, byla následně narušena horizontální odpovědnost v režimu, parlament i politické strany se staly podružnými elementy politické scény. Právě politická slabost a nevýznamnost stran v Bělorusku vede k současnému stavu, kdy se stěží dá hovořit o jakémkoli stranickém systému v Bělorusku. Pokračující trend vysokého počtu nezávislých poslanců v parlamentu, který započal již ve volbách do tehdejšího Nejvyššího sovětu v roce 1995, se naplno projevuje do dnes, kdy jsou v Komoře reprezentantů zastoupeni poslanci pouze dvou politických stran. Poslanci Agrární strany a Komunistické strany Běloruska (KSB) tvoří dohromady pouze něco málo 6% poslanců. Zbylí poslanci získali svůj mandát jako nezávislí kandidáti. Tento jev značně oslabuje parlamentní opozici proti prezidentu, která

---

⁹⁹ Linder, Rainer: *The Lukashenka Phenomenon*. 2002, s. 95.

¹⁰⁰ Před vstupem do politiky zastával Lukašenko funkci řadového ředitele kolchozu na východě země.

pak není schopná se sjednotit a vytvořit tak relevantní protipól prezidentské moci a umožňuje tak Lukašenkovi naplno využívat neakceschopnost parlamentu. Převaha politické moci prezidenta republiky je následně podpořena pravomocí vydávat prezidentské dekrety, které mají váhu zákona.

7.3 Omezování sdělovacích prostředků

Pozice prezidenta je následně uchovávána ovládním většiny sdělovacích prostředků. Zejména státní běloruské televize a rozhlasu, ale také tisku, kde po svém nastoupení do funkce začal Lukašenka vyměňovat šéfredaktory vlivných periodik a potlačovat práci nezávislých zdrojů. Nezávislé zdroje trpí značnými finančními pokutami, zejména poté, co byl v roce 2003 vydán prezidentský dekret stanovující vysoké finanční pokuty a tresty odnětí svobody za pomluvu prezidenta.¹⁰¹ Administrativní a finanční překážky tak způsobily současnou situaci, kdy „... náklad největšího tištěného státního periodika Sovětskaja Bělorussija převyšuje náklad všech nezávislých titulů dohromady,¹⁰² a tak nezávislá periodika díky své velmi omezené působnosti a vlivu nemohou představovat relevantní informační zdroje. Vedle klasických informačních zdrojů bývá omezováno i připojení k internetu, ke kterému je možné se připojit pouze prostřednictvím státní společnosti Beltekom, která bloku přístup zejména na zahraniční stránky.¹⁰³

7.4 Ideologický aspekt režimu

Důležitým aspektem charakterizující současný režim, vycházející ze snahy o monopolizaci pozice prezidenta je pokus o navázání kontinuity s ideologií bývalého režimu. V roce 2003 pak Aliaksandr Lukašenka vyhlásil nutnost vypracovat státní

---

¹⁰¹ Sanahovič, Hienadž, Šybieka, Zachar: *Op. cit.*, s. 214

¹⁰² Balík, Stanislav, Holzer, Jan: *Postkomunistické nedemokratické režimy. Studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase*, 2007, s. 118.

¹⁰³ Sanahovič, Hienadž, Šybieka, Zachar: *Op. cit.*. Bloky se týkají především polských a ruských televizních stanic a zpravodajských portálů. Na sociální síť jako například facebook se většinou uživatelé internetu dostanou bez obtíží.

ideologii, která by pak postihla společnost a byla propojena s neosovětskou mentalitou panující v Bělorusku. O rok později byla do školních osnov tedy zařazena státní ideologie, jejíž hlavním účelem je legitimizovat silného prezidenta. Ačkoli musí dnes všichni vysokoškolští studenti absolvovat kurz „Základy ideologie běloruského státu“¹⁰⁴ nejedná se o ideologii ve smyslu uzavřeného systému idejí snažící se postihnout celou společnost, ale spíše o distinktivní mentalitu v liniovém smyslu. Prvky této „...neosovětské mentality tvoří 1) propagace deklarativně efektivního direktivního společensko-politického a ekonomického modelu, který zaručuje sociální jistoty (ale především části postsovětské nomenklatury privilegované postavení); 2) preference dělníků a rolníků ve společnosti; 3) používání sovětské symboliky (státní vlajka a znak, sovětské svátky, oslovení ‚soudruh‘ apod.); 4) denunce a diskreditace politických oponentů; 5) zpochybňování parlamentarismu, politických stran, tržního hospodářství a obecně principů liberální demokracie.“¹⁰⁵

7.5 Způsob vládnutí

Také technicistní vládnutí typické v delegativní demokracii je možné v Bělorusku nalézt, zejména v hospodářském sektoru. Právě při pohledu na hospodářský sektor společnosti, kdy dodnes v Bělorusku přetrvává státem řízená ekonomika s přímou kontrolou prezidenta a jeho nejbližších spolupracovníků je možné vysledovat stav, kdy prezident okolo sebe koncentruje odborníky, jež jsou svou odbornou kvalifikací způsobilí vyřešit problémy země. Následně pak dochází upozadování parlamentu a ostatních orgánů a skupin hájící své partikulární zájmy i v této oblasti společnosti. Rozhodování o státním rozpočtu tak vychází z prezidentské kanceláře a parlament pak funguje pouze jako posvěcující instituce¹⁰⁶ prezidentských rozhodnutí, přičemž často dochází k úpravám ve státním rozpočtu prezidentskými dekrety i v průběhu roku. Dalším způsobem řízení ekonomiky se uskutečňuje skrz Státní kontrolní komisi, jejíž členové jsou jmenováni prezidentem a která je mu plně odpovědná. Hlavním pracovním úkolem

---

¹⁰⁴ Sanahovič, Hienadž, Šybieka, Zachar: Op. cit., s. 215.

¹⁰⁵ Balík, Stanislav, Holzer, Jan: Op. cit. (2007), s. 128

¹⁰⁶ Fritz, Verena: Op. cit..

této komise je pak dozor nad rozpočtem a implementací prezidentských dekretů, ale bývá také využívána pro diskriminaci soukromého sektoru, představitelů opozice a zahraničních nevládních organizací.¹⁰⁷ Ukázkou státní kontroly pak může být i znovu znárodnění bankovního sektoru, které proběhlo již v polovině 90. let.¹⁰⁸

---

¹⁰⁷ Fritz, Verena: Op. cit.

¹⁰⁸ Mihalisko, Kathleen J.: Op cit.

8 Závěr

První část této práce se zabývala přechodem k demokracii v Bělorusku, který se nesl v duchu nesouhlasu většiny obyvatelstva s rozpuštěním Sovětského svazu, slabou protirežimní opozicí, která nebyla schopna mobilizovat masy, a společně s téměř nulovou výměnou vládnoucích elit vedl k tomu, že hlavní změnou, která nastala, bylo získání nezávislosti a formální změna institucí. Následné období, které z dnešního pohledu patří k nejdemokratičtějšímu v běloruské historii, bylo poznamenáno hlubokou společenskou a ekonomickou krizí. Právě tato krize výrazně podpořila nostalgii společnosti po sovětských dobách, která je přítomná v běloruské společnosti dodnes. Neočekávané vítězství v demokratických volbách do úřadu prezidenta vynesly Aliaksandra Lukašenku do čela režimu. Populistický styl, kritika tehdejšího režimu, zejména korupce, a stavění se do pozice spasitele běloruského národa dala Lukašenkovi mandát, který začal chápat jako poslání, aby vyvedl národ z krize a „uzdravil“ ho.

Druhá část práce se pak soustředila na proces upevňování současného režimu a jeho podobu. V porovnání s celým postsovětským prostorem se pak Bělorusko liší do té míry, že současný režim vykazuje vysokou stabilitu, nejedná se tedy o přechodovou a dočasnou fázi. Při pokusu o kvalifikaci se pak tato práce pokusila o nový pohled na Lukašenkův režim pomocí teorie hybridních režimů se zaměřením na koncept Guillerma O'Donnella delegativní demokracie. Teorie hybridních režimů se ovšem neskládá pouze z konceptu delegativní demokracie, a proto zde byly uvedeny i jiné vybrané koncepty řadící se do teorie hybridních režimů. Pokud se podíváme na tyto koncepty a jejich pohled na současný běloruský režim, můžeme ve všech nalézt Bělorusko jako příklad, který se vyznačuje nejméně demokratickou podobou. A tak například Fareed Zakaria ve své teorii neliberální demokracie připisuje Bělorusku formu neliberální demokracie blížíci se tyranii¹⁰⁹, Wolfgang Merkel s teorií defektní demokracie zařazuje Bělorusko do třetího typu defektní demokracie tedy do iliberální demokracie s poznámkou, že Bělorusko se nachází na přelomu iliberální demokracie a plebiscitní autokracie, přičemž si všímá, že v případě Běloruska byl prezident Lukašenka do své funkce zvolen

---

¹⁰⁹ Zakaria, Fareed: Op. cit., s. 23

v demokratických volbách.¹¹⁰ Steven Levitsky a Lucan Way si ve své teorii kompetitivního autoritářství všimají, že často v teoriích hybridních režimů dochází k domněnce, že jsou hybridní režimy právě pouhou přechodovou fází na cestě k demokracii. Při pohledu na vývoj po konci studené války ovšem autoři dochází k třem různým trajektoriím, kterými se hybridní režimy pohybují. V některých režimech dochází k demokratizaci, některé vykazují stabilitu a poslední skupina režimů se pohybuje na trajektorii vzrůstajícího autoritarismu. Právě do této skupiny řadí Bělorusko.¹¹¹ Při srovnání jednotlivých teorií hybridních režimů, které se vůči sobě nestaví do opozice, je pak nutné dojít k jejich vzájemnému rozlišení podle toho, na jaký aspekt dávají jejich autoři důraz a co považují za důležité. Zatímco Zakaria se zaměřuje na vládu práva, Merkel na spíše na porušování jednotlivých dílčích charakteristických demokratických prvků, jako je volební právo nebo vliv ozbrojených složek, Levitsky a Way se zaměřují na hrací pole v politické aréně, pak O'Donnell si všimá nefunkčnosti či plné absence systému brzd a protiváh.¹¹² Při bližším pohledu na O'Donnellovu teorii delegativní demokracie pak můžeme její charakteristické prvky v Běloruském režimu nalézt. Ústřední postavou celého režimu je osoba prezidenta Aliaksandra Lukašenky, jež se staví do pozice ochránce národa, který je svým posláním pověřen zvolením v přímých volbách. Typická centralizace politické moci ve státě do rukou prezidenta na úkor ostatních ústavních orgánů pak narušuje horizontální odpovědnost a umožňuje prezidentu tvořit rychlá řešení, která je možno vysledovat ve vydávání dekretů s váhou zákona. Vydávání těchto dekretů je pak cestou, aby prezident mohl vládnout, tak jak uzná za vhodné, neboť k tomu byl pověřen celým národem, který ho zvolil ve volbách. Následně lze tedy konstatovat, že je možné vysledovat charakteristické prvky delegativní demokracie v současném běloruském režimu.

---

¹¹⁰ Merkel, Wolfgang: *Op. cit.* (1999), s.11-12

¹¹¹ Levitsky, Steven, Way, Lucan A.: *Op. cit.*

¹¹² Holzer, Jan, Balík, Stanislav: *Debata o hybridních režimech. Stručná rekapitulace pokusu o paradigmatickou změnu.* 2006.

Seznam použité literatury

Odborná literatura:

- Ancipienka, Aleš, Akudovič, Valancin (ed.): *Neznámé Bělorusko*. Praha: Dokořán: Člověk v tísní – společnost při ČT, 2005 (přeložili Adam Havlín a Daniela Kolenovská).
- Balík, Stanislav, Holzer, Jan: *Postkomunistické nedemokratické režimy. Studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.
- Balík, Stanislav: Komunistické strany v Bělorusku. In Holzer, Jan (ed.): *Komunistické strany v postsovětských stranicko-politických soustavách*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2000, s. 88-105.
- Diamond, Larry: Thinking about Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, Vol. 13 (2002), No. 2, s. 21-34.
- Dryzek, John S., Holmes, Leslie Templeman: *Post-communist Democratization. Political discourses across thirteen countries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Dvořáková, Vladimíra, Kunc Jiří: *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994.
- Forbring, Joerg, Marples David R., Demeš Pavol (ed.): *Prospect for Democracy in Belarus*. Washington: The German Marshall Fund of the United States, 2006.
- Fritz, Verena: *State-building: a Comparative Study of Ukraine, Lithuania, Belarus, and Russia*. Budapest, New York: Central European University Press, 2007.
- Hlaváček, Petr, Holzer, Jan: Lukašenkovo Bělorusko. Případová studie nedemokratického režimu, *Středoevropské politické studie*, Vol. 7 (2005), No. 4.

- Holzer, Jan, Balík, Stanislav: Debata o hybridních režimech. Stručná rekapitulace pokusu o paradigmatickou změnu, *Politologická revue*, Vol. 12 (2006), No. 2, s. 5-29.
- Holzer, Jan, Novák, Matěj: Republika Bělorusko. In Fiala, Petr , Holzer, Jan, Strmiska, Maxmilián (ed.): *Politické strany ve střední a východní Evropě: ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 43-64.
- Huntington, Samuel P.: *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
- Levitsky, Steven, Way, Lucan A.: *Competitive authoritarianism: hybrid regimes after the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Lindner, Rainer: The Lukashenka Phenomenon. In In Balmaceda Margarita M., Clem, James I., Tarlow, Lisbeth L. (ed.): *Independent Belarus. Domestic Determinants, Regional Dynamics, and Implications for the West*. Cambridge: Harvard University Press, 2002, s. 77-108.
- Linz, Juan J., Stepan, Alfred: *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1996.
- Marples, David R., Padhol, Uladzimir: The Opposition in Belarus: History, Potential, and Perspectives. In Balmaceda Margarita M., Clem, James I., Tarlow, Lisbeth L. (ed.): *Independent Belarus. Domestic Determinants, Regional Dynamics, and Implications for the West*. Cambridge: Harvard University Press, 2002, s. 55-76.
- McFaul, Michael: Transition from Postcommunism. *Journal of Democracy*, Vol. 16 (2005), No. 3, s. 5-19 .
- Merkel, Wolfgang: Defective Democracies. Working Paper of Juan March Institute 1999/132.
- Merkel, Wolfgang: *Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010.

- Mihalisko, Kathleen J.: Belarus: retreat to authoritarianism. In Dawisha, Karen, Parrott, Bruce (ed.): *Democratic changes and authoritarian reactions in Russia, Ukraine, Belarus, and Moldova*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. s. 223- 277.
- O'Donnell, Guillermo: Delegative Democracy, *Journal of Democracy*, Vol. 5 (1994), No. 1, s. 54-69.
- Řezník, Miloš: *Bělorusko*. Praha: Libri, 2003.
- Sahanoviš, Hienadź, Šybieka, Zachar: *Dějiny Běloruska*. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2006 (přeložil Adam Havlín).
- Schedler, Andreas: What is Democratic Consolidation? *Journal of Democracy*, Vol. 9 (1998) No. 2, s. 91-107.
- Silitski, Vital: Explaining post-communist authoritarianism in Belarus. In Korosteleva Elena A., Lawson Colin W., Marsh Rosalind J. (ed.): *Contemporary Belarus. Between Democracy and Dictatorship*. London: RoutledgeCurzon, 2003
- Wilson, Andrew: *Belarus: the last European Dictatorship*. New Haven and London, Yale University Press, 2011.
- Zakaria, Farred: The Rise of Illiberal Democracy, *Foreign Affairs*, Vol. 76 (1997), No. 6, s. 22-43.

Internetové zdroje:

- Kadlec, Vladimír: Běloruské politické strany – přehled. *Rusofil - Informačně analytický server o současném Rusku* [on-line]. 23. července 2012. Dostupné z <http://www.rusofil.eu/press/?virtual=latest&ix=235> [cit. 23. července 2012].